

Inspirationsmateriale til undervisning

47982: Understøttende undervisning i folkeskolen

Udviklet af:

Vibeke Arnfred
Underviser/praktikvejleder
Social & Sundhedsskolen Herning
Email: va@sosuherning.dk

Jane Abildskov Barenholdt
Koordinator i KompetenceCentret
Social & Sundhedsskolen Herning
Email: jab@sosuherning.dk

1. Uddannelsens sammenhæng til jobområde (FKB)

Moder-FKB:

2629 Pædagogisk arbejde med børn og unge

Arbejdsfunktioner

Uddannelsen *Understøttende undervisning i folkeskolen* har fokus på medarbejdere, indenfor AMU-målgruppen, som er pædagogiske assistenter eller deltagere med anden pædagogisk baggrund.

Uddannelsen retter sig mod de meget forskellige opgaver og arbejdsfunktioner, der er i relation til understøttende undervisning i folkeskolen.

Da den nye folkeskolereform kom i sommeren 2014, var et af de nye tiltag understøttende undervisning. Vigtige arbejdsfunktioner, for AMU-målgruppen i relation til den understøttende undervisning består i at være en pædagogisk ressource i den almindelige undervisning, herunder

- Varetage klasserumsledelse og selvstændigt lede grupper af elever såvel som hele klasser
- Arbejde ud fra didaktiske modeller og en øget læringsforståelse
- Fremme elevernes læring, udvikling og trivsel gennem relationsarbejde
- Reflektere over egen adfærd i samspillet med eleven/eleverne
- Selvstændigt at kunne planlægge den understøttende undervisning, herunder bevægelse og motion samt lektiehjælp og faglig fordybelse
- Kommunikere og samarbejde med lærerne om opgaver og roller i forhold til klassen og den enkelte elev.
- Indgå i en anerkendende dialog med lærere og forældre i skole-hjemsamarbejdet
- Anvende forskellige redskaber og metoder som kan indgå i planlægningen og gennemførelsen af den understøttende undervisning
- Forebygge og løse konflikter
- Fremme et inkluderende socialt miljø, her med opmærksomhed på det enkelte barn og grupper af børn
- Forstå og udvise fleksibilitet for egen rolle og funktion i folkeskolens kontekst og den lokale skolekultur. Herunder have organisatorisk forståelse og forståelse for strategiske indsatser.

(EPOS analysen *Kompetencebehov i folkeskolen i målgruppen for AMU - Analyse af behovet for AMU blandt faglærte og ufaglærte, der varetager pædagogiske opgaver i folkeskolen – 2016*)

Variationen og vægtningen af ovenstående arbejdsfunktioner vil afhænge af organisering og struktur på den enkelte skole.

Deltagerforudsætninger

Det må forventes, at deltageres faglige forudsætninger er meget forskellige. Mange deltagere vil være uden en pædagogisk erhvervsuddannelse, andre kan have en pædagogisk assistentuddannelse. Nogle vil

have en vis praksiserfaring med understøttende undervisning. Andre deltagere forventes at have praksiserfaring fra andre dele af børne- og ungeområdet, mens andre igen ingen erfaring har fra arbejdet med børn.

Det er derfor vigtigt at tænke meget praksisnært, hvilket betyder at deltagerne selv skal være aktive i at afprøve undervisningsmetoder og udvikle eget undervisningsmateriale til den understøttende undervisning undervejs. Der lægges derfor vægt på deltagelse, mulighed for dialog, fysisk aktivitet og variation af læringsmiljøet (Cooperative læreprocesser).

Relevante uddannelser at kombinere med

42834	Anerkendende kommunikation i omsorgsarbejdet
40962	Arbejdet med bevægelse, idræt og kropsbevidsthed
40736	Arbejdet med udsatte og sårbare børn og unge
47391	Børns kompetenceudvikling 6-12 år
44262	Børns motorik, sansning og bevægelse
44300	Børns udtryksformer
40955	Inkluderende pædagogiske miljøer i dagtilbud og SFO
45366	Kommunikation i teams
44274	Konflikthåndtering i pædagogisk arbejde
44859	Neuropædagogik som redskab i pædagogisk arbejde
42665	Samspil og relationer i pædagogisk arbejde
44864	Sociale medier i børne- og ungdomskulturen

2. Ideer til tilrettelæggelse

De 10 dages uddannelse anbefales gennemført på 3 moduler med minimum 14 dages mellemrum. De mellem liggende perioder, kan med udgangspunkt i deltageres forskellige forudsætninger, anvendes til hjemmeopgaver, fx afprøvning af forskellige aktiviteter og klasserumsmetoder, som deltagerne er blevet præsenteret for på uddannelsen, samt observationer af egen adfærd sammen med eleverne.

Hvor der i undervisningen indgår teoretiske oplæg, skal man som underviser være opmærksom, at dette for nogle er uvant, hvorfor det er vigtigt, at dialogen og deltageres egne erfaringer vægtes højt.

Afsættet for undervisningen er induktivt og praksisbaseret. Deltageres erfaringer skal med ind i undervisningen, og der skal skabes muligheder for transfer, så det lærte implementeres i praksis. Dette kan gøres ved, at der i undervisningen inddrages øvelser.

Uddannelsen tager udgangspunkt i et læringssyn, hvor deltagerne aktivt deltager og forholder sig kritisk og konstruktivt til underviseres oplæg, og hvor dialogen med de andre deltagere i diskussioner og øvelser, anses for meget vigtig.

Det kan anbefales, at hver dag indledes med, at deltagerne reflekterer over forrige dags oplevelser for at indføre refleksion som arbejdsmetode. Argumentationen herfor er, at refleksion over eget arbejde kan medvirke til at genoverveje, om de hensigter, deltagerne har haft er lykkedes – hvad virkede og hvad virkede ikke? Dermed bliver refleksion en del af deltagerens læringsproces.

Det foreslås at uddannelsen opbygges ved hjælp af 3 hovedområder:

A. Deltagerens egen afdækning af deres arbejde med understøttende undervisning

For at kunne afdække egne arbejdsopgaver i forhold til tilrettelæggelsen af uddannelsen og med udgangspunkt i egen praksis, ønskes at hver deltager besvarer nedenstående spørgsmål og sender dem til den kursusansvarlige.

Spørgsmål til deltagerne:

- Beskriv kort. Hvordan udmøntes den understøttende undervisning på din skole?
- I hvilke fag og på hvilke trin laver du understøttende undervisning?
- Laver du understøttende undervisning alene eller sker det sammen med en lærer eller anden pædagogisk personale?

Afdækningen hjælper til at 'få sporet' deltagerne ind på den understøttende undervisning inden de påbegynder uddannelsen. Samtidig hjælper det underviser til, på forhånd at kende til deltagerens forudsætninger og herunder hvilken erfaring deltagerne har med den understøttende undervisning. Dette gør det nemmere at målrette undervisningen til deltagerne.

B. Den teoretiske del af uddannelsen

Uddannelsen bygges op med teoretiske oplæg. For mange af deltagerne vil nogle af begreberne være nye, fx begrebet didaktik og klasserumsledelse. Derfor skal de teoretiske oplæg altid suppleres med dialog, diskussion, øvelser mm. således at den viden deltagerne får, nemmere kan implementeres i deres pædagogiske praksis, når de kommer hjem.

C. Deltagerens omsætning af teorien til praktisk anvendelse ved hjælp af egen fremstilling af undervisningsmaterialer

Uddannelsens 3. del består i, at deltagerne omsætter teorien til undervisningsmaterialer, der kan anvendes i deltagerens egen understøttende undervisning.

Deltagerne arbejder løbende gennem uddannelsen med en præsenterings folie. Formålet er, at deltagerne får et arbejdsredskab + inspirationsmateriale fra de øvrige kursister, der er brugbart i deres daglige arbejde. Dermed bliver målene omsat så handlingsorienteret som muligt.

Deltagerne udarbejder således undervisningsforløb og fremstiller samt afprøver de undervisningsmaterialer som de kan bruge direkte til deres understøttende undervisningsopgaver.

Der tages billeder af deltagerens undervisningsforløb og undervisningsmaterialer, og det sættes ind i præsenterings folien. Der må derfor påregnes materialeudgifter.

Undervejs udarbejdes der desuden SMTTE modeller over egne undervisningsforløb. Disse hjælper deltageren til systematisk at gøre sig didaktiske overvejelser i forhold til den understøttende undervisning.

Som afrunding på projektet og på uddannelsen inviteres der til en udstilling, hvor hver deltager har en stand bestående af deltagerens undervisningsmaterialer samt SMTTE modeller og præsentations porte folie.

Til udstillingen inviteres deltagernes leder og kollegaer. Formålet med at invitere deltagernes leder og kollegaer er, at deltagerne får vist og italesat deres viden og at det vil gøre implementeringen nemmere når deltagerne kommer hjem i deres praksis.

Det er fordelagtigt at give temaerne følgende tid:

Tema 1 og 2: 1 dag

Tema 3: 1 dag

Tema 4: 1 dag

Tema 5 og 6: ½ dag

Tema 7: 1 dag

Tema 8: ½ dag

Tema 9: ½ dag – evt. løbende under hel uddannelsen

Tema 10 og 11: ½ dag

Tema 12: 3½ dage – denne tid skal lægges på forskellige dage, gerne hele kurset igennem se ugeplan

Tema 13: 1 dag – Afslutning, evaluering og udstilling

3. Tema og emneoversigt

Tema 1. Rammerne og idegrundlaget for den nye folkeskolereform

- Emne 1: Introduktion
- Emne 2: Folkeskolens idegrundlag og folkeskolereformen

Tema 2. Egen rolle og funktion i den understøttende undervisning

- Emne 1: Hvad indebærer den understøttende undervisning ud fra loven?
- Emne 2: Egen rolle og funktion i den understøttende undervisning

Tema 3. Klasserumsledelse

- Emne 1: Undervisning der virker/sætte scenen

Tema 4. Didaktik

- Emne 1: Læringsforståelse, som baggrund for den didaktiske tilrettelæggelse
- Emne 2: Didaktik

Tema 5. Relationens betydning til fremme af elevernes læring, udvikling og trivsel

- Emne 1: Hvad er en god relation og hvordan skabes den?
- Emne 2: Hvordan kan relationen have betydning for elevernes læring, udvikling og trivsel?

Tema 6. Betydningen af egen adfærd i samspillet med eleverne

- Emne 1: Betydningen af egen adfærd i samspillet med eleverne
- Emne 2: Hvorfor er det vigtigt at være bevidst om egen adfærd?

Tema 7. Aktiviteter til den understøttende undervisning

- Emne 1: bevægelse ind i læringen
- Emne 2: Cooperative learning
- Emne 3: It og søgebaser
- Emne 4: Musik

Tema 8. Fremme inkluderende miljø og konfliktløsning

- Emne 1: Hvad forstår vi ved inklusion?
- Emne 2: Hvordan udøves inklusion på arbejdspladsen?
- Emne 3: Konfliktløsning

Tema 9. Pædagogiske aktiviteter for den enkelte elev eller grupper af elever

- Emne 1: Målrettede aktiviteter for og med hinanden
- Emne 2: At understøtte læring hos børn i udsatte positioner

Tema 10. Tværprofessionelt samarbejde

- Emne 1: Hvordan skabes et godt tværprofessionelt samarbejde?
- Emne 2: Fra en kan kultur til en skal kultur

Tema 11. Anerkendende kommunikation

- Emne 1: Anerkendende kommunikation i forhold til elever, samarbejdspartnere, forældre

Tema 12. Deltagernes egne materialer til den understøttende undervisning

- Emne 1: På ca. tredje dagen påbegynder deltagerne at lave egne materialer til den understøttende undervisning. Se s. 5 punkt C – ”det forslås at uddannelsen bygges op ved hjælp af tre komponenter. ”

Tema 13. Afslutning, evaluering og udstilling

- Emne 1: På denne sidste dag afholdes udstillingen, hvor deltagerne fremviser deres egne materialer til den understøttende undervisning. Til udstillingen deltager kollegaer og ledere. Se evt. s. 5 punkt C.

4. Indledning

Understøttende undervisning

Hvad er understøttende undervisning? Begrebet er diskuteret og defineret på forskellig måde over tid, fra indførelsen af begrebet, i forbindelse med den nye folkeskolereform. I dette inspirationsmateriale er der valgt at lægge sig op af undervisningsministeriets måde at tænke understøttende undervisning.

Nedenstående afsnit indkredser understøttende undervisning som begreb:

Den understøttende undervisning er forskellige forløb og læringsaktiviteter, der ligger ud over undervisningen og folkeskolens fag og obligatoriske emner, men som skal spille sammen med og støtte op om undervisningen i forhold til at realisere folkeskolens formål samt Fælles Mål for folkeskolens fag og obligatoriske emner. Der er ikke formuleret særskilte Fælles Mål for den understøttende undervisning.

Den understøttende undervisning skal anvendes både til opgaver, der har et direkte fagrelateret indhold, og til opgaver der sigter bredere på at styrke eleverne læringsparathed, sociale kompetencer, alsidige udvikling, motivation og trivsel.

Den understøttende undervisning har til hensigt at bidrage til at hæve det faglige niveau i folkeskolen og give eleverne lejlighed til i højere grad end hidtil at lære på forskellige måder og arbejde med et bredere udsnit af deres evner og interesser. Herunder en højere grad af kobling af teori og praksis og undervisning, der tager udgangspunkt i virkelighedsnære problemstillinger, der opleves relevante og interessante for eleverne.

Den understøttende undervisning skal supplere og understøtte den fagopdelte undervisning i fagene for at give eleverne tid til at afprøve, træne, og repetere de færdigheder og kompetencer de tilegner sig i den fagopdelte undervisning i fagene.

Den understøttende undervisning skal med varierede tilgange til undervisningen bidrage til undervisningsdifferentiering, der kan løfte især de fagligt svage elever, men også udfordre de elever, der er fagligt stærk funderet.

Motion og bevægelse skal indgå i det omfang eleverne ikke får motion og bevægelse i forbindelse med undervisning i fagene (§ 1 nr. 34)

Lektiehjælp og faglig fordybelse der ikke indgår i undervisning af fagene skal indgå i understøttende undervisning.

Den understøttende undervisning kan organiseres i hold inden for den enkelte klasse og på tværs af klasser og klassetrin. Det skal bemærkes at den understøttende undervisning ikke er omfattet af begrænsningerne i den øvrige del af regelsættet om holddannelse.

I den understøttende undervisning kan der indgå anvendelsesorienterede læringsformer, træning og automatisering af faglige færdigheder så som læsning, herunder intensive læse og matematik kurser, faglig fordybelse, særlige talentforløb til fagligt stærke elever, emneorienterede forløb som innovation og iværksætter. Ligeledes kan der indgå virksomhedsbesøg, samt samarbejde med lokale idræts – kultur og foreningsliv.

I udkolingen kan den understøttende undervisning anvendes til at gøre eleverne mere uddannelsesparate, fx ved samarbejdsaftaler med lokale virksomheder og ungdomsinstitutioner, eller læse og matematik kurser. Det kan også være læringsaktiviteter der gør eleverne parate til voksenlivet – fx fokus på emner som privat økonomi, demokratisk deltagelse.

Den understøttende undervisning skal bidrage til at skabe variation i skoledagen. Den kan desuden medvirke til at fremme integrationen med de tosprogede børn.

Planlægningen og tilrettelæggelsen af alle læringsaktiviteter i den understøttende undervisning skal ske i sammenhæng med planlægningen af undervisningen i fagene.

(<http://www.uvm.dk/Uddannelser/Folkeskolen/Folkeskolens-maal-love-og-regler>)

Tema 1. Rammerne og idegrundlaget for den nye folkeskolereform

Mål 1: *Deltageren skal have forståelse for lovgivning, rammer og idegrundlag bag folkeskolereformen. Herunder have viden om indholdet og betydningen af Fælles Mål i undervisningen og lokale indsatser og strategier*

Emne 1. Introduktion

Det er en fordel at deltagerne introduceres til rammer og idegrundlaget bag tænkningen af den nye folkeskolereform i opstarten af uddannelsesforløbet. Brug fx citater som dette:

”Alle elever i den danske folkeskole skal blive så dygtige, som de kan. Uanset om de er faglig stærke eller har brug for et løft og uanset hvilken baggrund de har. De skal samtidig trives, mens de lærer. Det er det den nye folkeskolelov handler om.

For mange elever afslutter folkeskolen uden at kunne det, der skal til for at klare sig godt på en ungdomsuddannelse. Andre elever får ikke faglige udfordringer nok. Og for mange mister motivationen og lysten til at lære, mens de går i skole”

(Den nye folkeskole – en kort guide til reformen, Undervisningsministeriet)

I introduktionen er det også formålet at der skabes et overblik hos deltagerne i forhold til, hvad de som deltagere skal igennem med denne AMU uddannelse af mål og indhold.

For at deltagerne får afdækket egen viden om understøttende undervisning som en form for opstartsgrundlag, og samtidig får lejlighed til at drøfte begreberne på en ’ufarlig’ måde, brug da evt. en bingo plade (Se bilag).

Hæng eventuelt målene for AMU uddannelsen op i lokalet, så deltagerne har mulighed for at se dem hele tiden og holde sig orienteret om dem. Snak hver morgen om, at i dag skal vi arbejde med følgende mål.

Herefter forslås en øvelse, hvor deltagerne to og to med udgangspunkt i handlingsmålene for uddannelsen diskuterer: "Hvad skal jeg være god til? Hvilke kompetencer skal jeg opnå for at blive god i den understøttende undervisning?" Hver især bliver nu bedt om at vurdere deres niveau i forhold til handlingsmålene og sætte dette ind i "Skydeskiven" (se bilag). Denne "skydeskive" gemmes og anvendes, når deltagerne skal evaluere egne kompetencer ved evalueringen af uddannelsen.

Underviseren præsenterer uddannelsen og dens temaer.

Introduktionen afsluttes med deltagernes formulering af forventninger til sig selv, hinanden og underviserne (kan evt. ske gennem en walk and talk øvelse). Dette kan ske i tomandsgrupper eller lidt større grupper. Forventninger bliver skrevet på plancher eller post it.

Emne 2: Folkeskolens idegrundlag og folkeskolereformen

Den nye folkeskole handler ikke blot om flere timer, men om mere undervisning af højere kvalitet. Undervisningen skal i højere grad møde den enkelte elev, der hvor eleven er.

I den nye folkeskole er rammen for undervisning afgørende – dette gøres der følgende for at forbedre:

- Målstyret undervisning
- Styrket klasseledelse og mindsket uro i folkeskolen
- Varieret og virkelighedsnær undervisning
- Øget indflydelse til forældre og inddragelse af elever
- Kompetenceudvikling
- Samarbejde mellem lærer og andre medarbejdere
- Læringskonsulent

Deltagerne bør her stifte bekendtskab med og få forståelse for folkeskoleloven og idegrundlaget bag folkeskolereformen. Inviter i denne forbindelse fx en skoleleder fra det område deltagerne kommer fra, ind til at fortælle om rammerne og idegrundlaget for folkeskolereformen. Få samtidig skolelederen til at fortælle om betydningen af de Fælles Mål og de lokale indsatser og strategier.

Anvend evt. følgende link:

<http://www.uvm.dk/Uddannelser/Folkeskolen/Folkeskolens-maal-love-og-regler/Om-folkeskolen-og-folkeskolen-formaal?allowCookies=on>

Tema 2. Egen rolle og funktion i den understøttende undervisning

Mål 2: På baggrund af viden om understøttende undervisning skal deltageren vise forståelse for egen professionelle rolle og funktion i den understøttende undervisning inden for folkeskolens kontekst og kultur, herunder medvirke til dokumentation og evaluering

Emne 1: Hvad indebærer den understøttende undervisning ud fra loven?

Den understøttende undervisning kan bidrage til at skabe variation i skoledagen og være med til at alle elever udfordres uanset niveau. Børn lærer på forskellige måder og den understøttende undervisning giver mulighed for at tilrettelægge dagen, så alle børn lærer mest muligt. Det gælder ALLE børn – særlige talenter eller børn med særlige behov.

<http://www.uvm.dk/Uddannelser/Folkeskolen/Laering-og-laeringsmiljoe/Understoettende-undervisning>

Oplæg fra underviseren om hvad understøttende undervisning er ifølge lovgivningen fra 0-9 klasse. Evt. kan man også introducere "De mange intelligenser" af Howard Gardner.

Understøttende undervisning – hvad siger loven?

Personer der skal ind og dække understøttende undervisning agerer ofte alene i lektionerne i årgangene fra 0-9 årgang. I den understøttende undervisning tages der udgangspunkt i de FÆLLES MÅL, der er for folkeskolen. Personale der indgår i den understøttende undervisning skal undervise eleverne understøttende i disse mål.

Den understøttende undervisning er således forskellige forløb og læringsaktiviteter, der ligger ud over undervisningen i folkeskolens fag og obligatoriske emner, men som skal spille sammen med og støtte op om undervisningen i forhold til at realisere folkeskolens formål samt FÆLLES MÅL for folkeskolens fag og obligatoriske emner.

Den understøttende undervisning skal anvendes både til opgaver, der har et direkte fagrelateret indhold og til opgaver, der sigter bredere på at styrke elevernes:

- Læringsparathed
- Sociale kompetencer
- Alsidige udvikling
- Motivation og trivsel

Den understøttende undervisning har til hensigt at bidrage til at hæve det faglige niveau i folkeskolen. Den skal give eleverne lejlighed til i højere grad end hidtil at lære på forskellige måder og arbejde med et bredere udsnit af deres evner. Endelig skal der være en højere grad af kobling af teori og praksis. Undervisningen tager udgangspunkt i virkelighedsnære problemstillinger så det opleves relevant og interessant for eleverne.

Den understøttende undervisning skal supplere og understøtte den fagopdelte undervisning i fagene for at give eleverne tid til at afprøve, træne og repetere de færdigheder og kompetencer de tilegner sig i den fagopdelte undervisning i fagene.

Den understøttende undervisning skal ligeledes, med varierede tilgange til undervisningen, bidrage til undervisningsdifferentiering.

Motion og bevægelse skal indgå i det omfang eleverne ikke får motion og bevægelse i forbindelse med undervisning i fagene §1 nr. 34

Lektiehjælp og faglig fordybelse der ikke indgår i undervisningen af fagene skal indgå i understøttende undervisning

I den understøttende undervisning kan der indgå anvendelsesorienterede læringsformer, træning og automatisering af faglige færdigheder så som læsning, herunder intensive læse og matematik kurser, faglig fordybelse -særlige talentforløb - emneorienteret forløb som innovation og iværksætteri. – virksomhedsbesøg – samarbejde med lokale idrætsforeninger.

I den understøttende undervisning indgår også klassens tid. Der er ikke afsat tid længere i de fagopdelte timer. I udskolingen kan understøttende undervisning anvendes til at gøre eleverne mere uddannelsesparate. Læringsaktiviteter der gør eleverne parate til voksenlivet.

Den understøttende undervisning skal bidrage til at skabe variation i skoledagen og fremme integrationen af tosprogede elever.

Planlægning og tilrettelæggelse af alle læringsaktiviteter i den understøttende undervisning skal ske i sammenhæng med planlægning af undervisningen af fagene. Planlægningen af den understøttende undervisning foretages i et samarbejde med pædagoger eller andet relevant personale der så selvstændigt kan afvikle og gennemføre det planlagte. Dette gør det muligt at bruge de kvalifikationer som pædagoger og andet relevant personale kan bidrage med. Også i planlægnings fasen.

Emne 2: Egen rolle og funktion i den understøttende undervisning

Lad deltagerne hver især sidde i 5-10 min og skrive ned, hvilke roller og funktioner de har i forhold til den understøttende undervisning. Deltagerne laver en liste hver især, hvor de lister de fag og årgange op, som de har erfaring med og arbejder med i forhold til understøttende undervisning.

Lad dem nu sidde i små grupper, hvor de deler med hinanden, hvad deres rolle/funktion er – dette skriver de på en planche, herefter samler underviseren op på deltageres roller og funktioner i den understøttende undervisning.

Denne øvelse skal sætte fokus på deltageres professionelle rolle og funktion i den understøttende undervisning inden for den kontekst og kultur de kommer fra. Ved at sætte ord på og drøfte det med andre hjælper det til yderligere egen fagidentitet, herunder hvad de særligt kan bringe ind med deres faglighed. Samtidig vil drøftelserne åbne op for, at der er mange forskellige måder, at udøve den understøttende undervisning på.

Endelig drages der paralleller til, hvordan deltagerne er med til at sikre, at der arbejdes ud fra de fælles mål for folkeskolens fag og obligatoriske emner, samt et gennemgående fokus på elevernes læringsparathed, sociale kompetencer, alsidige udvikling, motivation og trivsel.

Se eventuelt tema 7, emne 3: IT og søgebaser senere i materialet, hvor der er eksempler på øvelse om fællesmål, læseplaner og praksisrettet inspirationsmateriale hertil.

Tema 3: klasserumsledelse

Mål 3: Med udgangspunkt i viden om klasserumsledelse skal deltageren kunne tage selvstændigt ansvar for at lede grupper af elever såvel som hele klasser i forbindelse med understøttende undervisning.

Emne 1: Undervisning der virker/at sætte scenen

Et af initiativerne i folkeskolereformen, er at skabe bedre rammer for undervisningen og et af fokusområderne er styrket klasseledelse og mindsket uro i folkeskolen. Klasseledelse har i Danmark været på den pædagogiske og uddannelsespolitiske dagsorden siden 1990'erne.

Klasseledelse beskrives ofte som (en del af) løsningen på de udfordringer, der er i forhold til forstyrrende uro og inklusion, og som folkeskolen står overfor. Klasseledelse er et komplekst begreb, og den praktiske udøvelse af god klasseledelse er stadig en udfordring på mange af landets folkeskoler, og for den enkelte medarbejder.

Klasseledelse kan bidrage til at skabe ro og retning på undervisningen og til at fremme inklusion og trivsel. Men **det kræver** forståelse og refleksion at omsætte det til praksis.

Klasseledelse handler om at variere sin undervisning, skabe rutiner, planlægge en god start og en god afrunding af hver enkelt time og være tydelig og præcis.

I følge en undersøgelse fra Dansk Clearinghouse fra 2008 skal en god lærer være dygtig til sit fag, men læreren skal også være uddannet til at kunne lede en klasse og etablere tætte bånd til den enkelte elev. Lærerens omgangsform over for eleverne er derfor en faktor, der påvirker læringsmiljøet. En god klasseleder beskrives således som en, der har **relationskompetence, ledelseskompetence og didaktisk kompetence**. (Svend Erik Nordenbo – 2008, http://pure.au.dk/portal/files/543/asterisk_41_s16-18.pdf)

Disse tre kompetencer udfoldes i nedenstående eksempel på 5 kendetegn. For øvrig litteratur om kompetencer i forhold til klasserumsledelse anbefales fx UVM's rapport om ro og klasseledelse, 2014, hvor der også er mange gode litteraturhenvisninger til dette. (Uvm.dk/rorapport)

Nedenstående 5 kendetegn ved god klasseledelse er en god indføring til drøftelse blandt deltagerne, som efterfølgende sættes til at arbejde med erfaringer fra egen praksis. Se side 17.

5 kendetegn ved god klasseledelse:

1. Rolig nu
2. Tydelig og præcis
3. Rutiner
4. Variation
5. En god afrunding

Kilde: Plauborg, Helle et. al. (2010): "Læreren som leder - klasseledelse i folkeskolen og gymnasium." Se evt.: <http://www.emu.dk/modul/klasseledelse-artikel>

De 5 kendetegn uddybes her:

Rolig nu

En god klasseleder griber ikke ind i alle forstyrrelser. Det kan betale sig at have et slags filter for, hvornår det er vigtigt at gribe ind, og hvornår det er ok med lidt småsnak. Hvis man griber ind overfor alle forstyrrelser, risikerer det at forstyrre mere i sig selv.

At kunne skelne mellem dårlig og god uro. Det er ikke al uro, som er negativt forstyrrende. Dog siger Peter Balling, underviser, Lyngby Friskole, også, at det er vigtigt at gribe ind overfor den uro, som medfører, at timens mål ikke nås. Det handler altså om at vide, hvornår man skal gribe ind over for uro, og hvornår man ikke skal.

Praksiseksempel: To elever kommer for sent:

Thomas er kommet for sent til første time i 9. y. Det er ikke første gang. Læreren snakker lidt med ham i pausen før 4. time og hører, hvorfor han kom for sent. Men læreren forlader samtalen igen, så snart timen begynder. 13 minutter inde i timen kommer Anja. Læreren siger ikke noget. I interviewet efter timen fortæller han, at begge elever jo godt ved, at det er forkert at komme for sent. Men Anja har sine grunde – de handler om, at hun vil nå hjem og bade efter idræt, og så går det nogle gange galt med at nå frem i tide. Og for Thomas er morgener en stor udfordring. Læreren vurderer imidlertid, at det at standse al aktivitet i klassen og give sig til at skælde ud, er helt formålsløst. *"Hvis jeg tager samtalen med dem, så gør jeg det ikke i klassen",* fortæller han. *"Jeg gider ikke bruge de 20 andre elevers tid på, at de kommer for sent. De ved jo godt, at de kommer for sent, og at jeg ikke synes, det er ok – det snakker vi om uden for undervisningstimen. Det bliver aldrig en seance i timen. Jo mindre energi jeg bruger på det i timen, jo bedre bliver min undervisning."*

Tydelig og præcis

En god klasseleder er tydelig og præcis, når han/hun sætter eleverne i gang med en opgave. En årsag til uro kan være, at eleverne ikke er helt klar over, hvad de skal. Læreren skal undgå uklar instruktion og derved gøre sig umage, når han/hun forbereder sin instruktion.

Praksiseksempel:

"Som nævnt tidligere er timens start meget vigtig. Man skal være præcis, også tidsmæssigt. Herefter sørger jeg for, at der er ro til læring. Jeg bruger et ganske almindeligt tegn, hvor jeg løfter den ene albue med armen og hånden op ad. Når børnene ser, at jeg gør det, så har de fra første time lært, at de skal gøre det samme. Det fungerer optimalt, for så har man fokus og timen kan begynde. En rolig og fokuseret start er en betingelse for god læring.

Ofte skriver jeg dagens plan på tavlen ved siden af det interaktive whiteboard. Mange elever har brug for denne visualisering, og det er trygt og vigtigt at vide, hvad dagens program er." Mariann Neumann, lærer på Gladsaxe Skole

Praksiseksempel: Start på lektionen

Læreren skriver op på smartboardet, hvad der skal ske i timen:

- Udlevering af opgaver
- Sæt jer sammen to og to

- Kort fælles opgave om frekvens
- Etc.

Læreren siger: *”Vi gider ikke stress. I skal bare arbejde lige så fornuftigt, som I plejer at gøre!”*. Alle er med på, hvad der skal ske i timen. De får udleveret opgaven og bliver bedt om at formulere, hvad formålet er med opgaven, og hvad det er, de skal opnå med den. Først når hun har sikret sig, at alle har forstået præcist, hvad der skal ske, og hvad formålet er, sættes uret i gang, og de får nøjagtig 10 minutter til at nå første del. Alle arbejder koncentreret.

”Vi opdagede jo hurtigt i vores team, at uanset om vi lavede cooperative learning eller gruppearbejde, eller hvad vi gjorde – hvis ikke eleverne vidste helt præcist, hvad de skulle lave, hvad det var, de skulle lære, så virkede det ikke. Så blev de urolige.

Praksiseksempel: Tydelige rammer for dagen

Hver dag starter på samme måde i 2. x. De har på skift dansk og matematik i første time, og begge lærere introducerer dagen med at skitsere rammerne. **Når klokken ringer**, indfinder alle børn sig forholdsvis hurtigt i klassen og **sætter sig på deres pladser**. **Læreren råber elevernes navne op**, og rutinen indebærer, at de alle kikker på hende og svarer højt og tydeligt, når deres navn bliver råbt op. Hun får derfor lige set alle børnene i øjnene, inden timen starter for alvor. Herefter udvælges en elev, som skal skrive **dagens skema på tavlen**. Skemaet hænger ved siden af tavlen, og opgaven er at overføre dagens skema til større skrift på tavlen med tydelig markering af 10-pausen og spisefrikvarteret. Desuden snakker man om, hvem der er dukse, og det skrives på tavlen, hvem der henter mælk, hvem der fejer osv. Det bliver også noteret på tavlen. Hvis der skal ske noget usædvanligt, eller de får vikar i nogle af timerne, snakker de også om det.

Praksiseksempel: God klasseledelse

Sjette klasse skal i dag stifte bekendtskab med to nye begreber: Median og frekvens. **Begreberne præsenteres** som et led i et igangværende undervisningsforløb, der omhandler data og chance. **Læreren forklarer**, at dagens lektion indledningsvis kommer til at indeholde en gennemgang af, hvad median og frekvens er. Dernæst skal **eleverne arbejde i deres matematikgrupper** med udgangspunkt i en stille opgave, som de efterfølgende skal **præsentere for en anden** matematikgruppe fra klassen.

Median forklares med udgangspunkt i nogle eksempler på observationssæt på smartboardet.

Eleverne stiller undervejs spørgsmål...

Så går læreren over til at forklare, hvad frekvens er – igen med udgangspunkt i et eksempel på smartboardet.

Hun beder eleverne beregne frekvensen med udgangspunkt i eksemplet og siger derefter: *”Nu skal vi i gang med at arbejde i matematikgrupperne. Halvdelen af grupperne får opgave A, og den anden halvdel får opgave B. I får 12 minutter til opgaven. Er I med på, hvad I skal nu?”* Eleverne går straks i gang.

12 minutter senere lyder en tone, der markerer, at de 12 minutter er gået. **Eleverne får nu 8 minutter** – 4 til hver gruppe – til at fremlægge deres resultater og forklare deres beregninger for en anden matematikgruppe. Læreren går rundt og sikrer sig, at alle elever får sagt noget under fremlæggelserne.

Opsamlingen på lektionen tager udgangspunkt i spørgsmålet: *”Hvilke elementer inden for data og chance har I hørt om?”*

Rigtig godt arbejde, mine damer og herrer. Tak for det!”

Rutiner

En god klasseleder arbejder med indarbejdede rutiner. Kendte og indarbejdede rutiner skaber ro. Det er en fordel at lave aftaler om, hvad eleverne gør, når der foretages skift i undervisningen. Og hvad de gør, når de er færdige med et stykke arbejde.

Eksempler på rutiner:

- Forventninger til at sidde på deres pladser ved timens begyndelse
- Tegn eller eks. klap angiver ro til undervisning
- Navneopråb og evt. runde med eleverne i klassen
- Klokke ringer eller andet signal ved skift i undervisningsformen
- Faste arbejdsstationer og aftaler om opgaver
- Afrunding af timen

Variation

En god klasseleder varierer sin undervisning. Hvis man arbejder på den samme måde hele timen igennem, kan motivationen dale, og der kan opstå uro, fordi nogle måske har svært ved at bevare koncentrationen.

”Variation af undervisningen er et andet vigtigt punkt. I min undervisning bruger jeg mange forskellige arbejdsformer: tavleundervisning, gruppearbejde, pararbejde og individuelt arbejde. Vi arbejder dels i bøger og dels på iPads. Også de fysiske rammer varieres: Vi er i klassen, ude i gården, i læringscentret osv. Variation i aktiviteterne, krydret med fysisk aktivitet ind i mellem, fremmer læringen.

Det er altid godt at afrunde med en ”fællessamling”, så klassen får en bekræftelse i, at det, timen gik med, bragte dem videre. Fælles start og fælles slutning er gode rammer for læring.”

Mariann Neumann, lærer på Gladsaxe Skole

En god afrunding

En god klasseleder afslutter timen på en ordentlig måde. En time bør ikke afsluttes med, at læreren står og råber beskeder, mens eleverne er på vej ud af døren. En god klasseleder har i forvejen tænkt over, hvordan timen skal afsluttes, så der er et sted at starte undervisningen fra næste gang.

Praksiseksempel: Afslutning på lektioner

Læreren bruger afslutningen på lektionen til at opnå indsigt i elevernes læring. Hun spørger fx eleverne, **hvad de har brug for, at der er fokus på i næste lektion**, nu hvor de har arbejdet med magnetisme i fysik nogle gange. Kunne de lige tænke over, hvad de har brug for, for at forstå emnet helt – om der er noget, der hænger lidt for dem eller noget, de er blevet rigtigt nysgerrige på? **Hun starter en runde og beder hver elev i én sætning give en tilbagemelding.**

Tilbagemeldingerne kan handle om: ”Jeg har brug for, at du forklarer det der begreb igen”, eller ”jeg har brug for et eksempel på, hvordan de der ting hænger sammen” osv. Læreren bruger tilbagemeldingerne i sin forberedelse af de næste undervisningsgange

Opgave:

Planlæg en undervisningstime. Du skal bruge din egen praksisviden og bruge det gennemgåede materiale. I skal desuden skrive en kort case, der skal vise, hvordan I arbejder med stoffet. I vælger selv fag og klassetrin.

1. **Rolig nu** - En god klasseleder griber ikke ind i alle forstyrrelser.
2. **Tydlig og præcis** – især ved timens begyndelse
3. **Rutiner**
4. **Variation**
5. **En god afrunding.**

Tema 4. Didaktik

Mål 4: Deltageren skal medvirke til at fremme elevernes læring, udvikling og trivsel på baggrund af viden om læring, didaktiske overvejelser og betydningen af relationer, herunder reflektere over egen adfærd i samspillet med eleven.

Emne 1: Læringsforståelse, som baggrund for den didaktiske tilrettelæggelse

Lav en kort introduktion til hvad læring er – fx gennem Illeris' trekant (Knud Illeris 2015). Lav efterfølgende en diskussion, hvor deltagerne selv er med til at sætte ord på, hvad der har betydning for at de selv lærer. Få deltagerne til at sætte det ind i Illeris' trekant i forhold til de tre dimensioner. Dette er en øvelse, der giver deltagerne et lille indblik i begrebet læring, som de kan tage med sig, som en overvejelse, at det er på spil i alt hvad der har med eleverne at gøre. Og derfor også vil være bagvedliggende for hvordan de vælger de didaktiske overvejelser.

Emne 2: Didaktik

Didaktik er en disciplin inden for pædagogikken, der omhandler undervisningsteori, dvs. overvejelser over faktorer, som har indflydelse på undervisningen. At didaktikere betyder at man lægger noget til rette, så det bidrager, underbygger, udfordrer nogen til at lære noget.

Didaktik er forbundet med synet på dannelse

Dannelse vil sige "at forme", og når man former noget, former man til noget bestemt.

En hvilken som helst undervisning vil således noget særligt, dvs. den har et formål og dermed et ønske om at forme den enkelte elev til, at forstå sig selv og sin omverden ud fra nogle bestemte præmisser.

I den danske folkeskole er det fx vigtigt, at eleverne forstår sig selv og deres omverden via en demokratisk optik, der skal forberede dem til at virke i det danske samfund.

Dannelsestanken henter inspiration fra oplysningstanken om det oplyste individ og romantikkens tanker om dannelse af det naturlige menneske.

Johan Friedrich Herbart(1776-1841) er den videnskabelige pædagogiks fader. Han ser undervisningen som en proces, der udspiller sig mellem **den, der underviser**, og **dem, der undervises**. Derimellem placerer han, **hvad der undervises i: Indholdet**

Det er vigtigt at deltagerne kan tale det sprog lærerne taler og her er ordet didaktik vigtigt, så de får et fælles sprog.

Hvorfor lære om didaktik i forhold til at deltage i understøttende undervisning?

- En faglig og samarbejdende kultur er afgørende for skolens succes
- Jo bedre samarbejdet er mellem skolens pædagogiske medarbejdere, jo højere er elevernes faglige resultater
- Dygtige pædagogiske medarbejdere samarbejder i team og diskuterer pædagogiske metoder og didaktik med hinanden.

(citater fra et pædagogisk råd om skolereformen 2014)

Begrebet didaktik indledes med en dialog ud fra deltagernes erfaringer. Denne øvelse foreslås lavet som "Svar bazar" ("Classbuilding & Teambuilding", 2013)

Brug evt. disse udsagn i "Svar bazar"

- Hvad er god undervisning?
- Hvor har du mødt god undervisning?
- Hvad gjorde, at det var en god undervisning?
- Hvad vil du give af gode råd til andre ud fra denne oplevelse?

Som start vis da eventuelt denne lille film, den handler om "Hvad er didaktik", Jank og Meyer didaktiske model, 9 spørgsmål.

<https://www.youtube.com/watch?v=VmcSO5QE8Tw>

Oplæg fra underviser omkring didaktik (fortæl evt. om nedenstående):

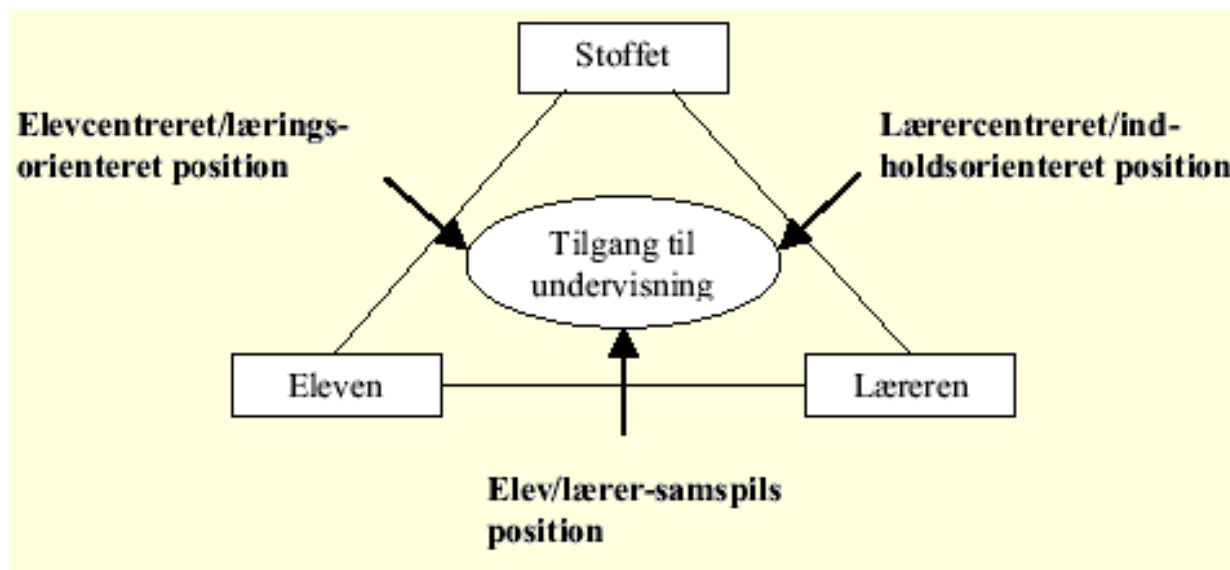
Didaktikken beskæftiger sig med:

- Hvem skal lære?
- Hvad skal læres?
- Af hvem skal der læres?
- Hvornår skal der læres?
- Med hvem skal der læres?
- Hvor skal der læres?
- Hvordan skal der læres?
- Ved hjælp af hvad skal der læres?
- Hvorfor skal der læres?

Grundlæggende didaktiske spørgsmål

• Eleven	- Hvem skal lære?
• Indhold	- Hvad skal læres?
• Formål	- Hvorfor skal læres?
• Arbejdsform	- Hvordan skal der læres?
• Læreren	- Af hvem skal der læres?
• Læringsmiljøet	- Hvor skal der læres?
• Læremidler	- Ved hjælp af hvad skal der læres

Den didaktiske trekant

Didaktik bliver en videnskabelig disciplin i Danmark i 1960.

Den didaktiske forskning præsenterer en dannelseseoretisk metadidaktik

Carl Aage Larsen: En dannelseseoretisk model, der beskriver dannelsesprocessen, fra filosofiske overvejelser over undervisningens formål til dens udførelse og evaluering.

Didaktikkens opgave afgrænses til at bestå i overvejelser over undervisningens indhold og form. Tilrettelæggelsen ser han som en metodik.

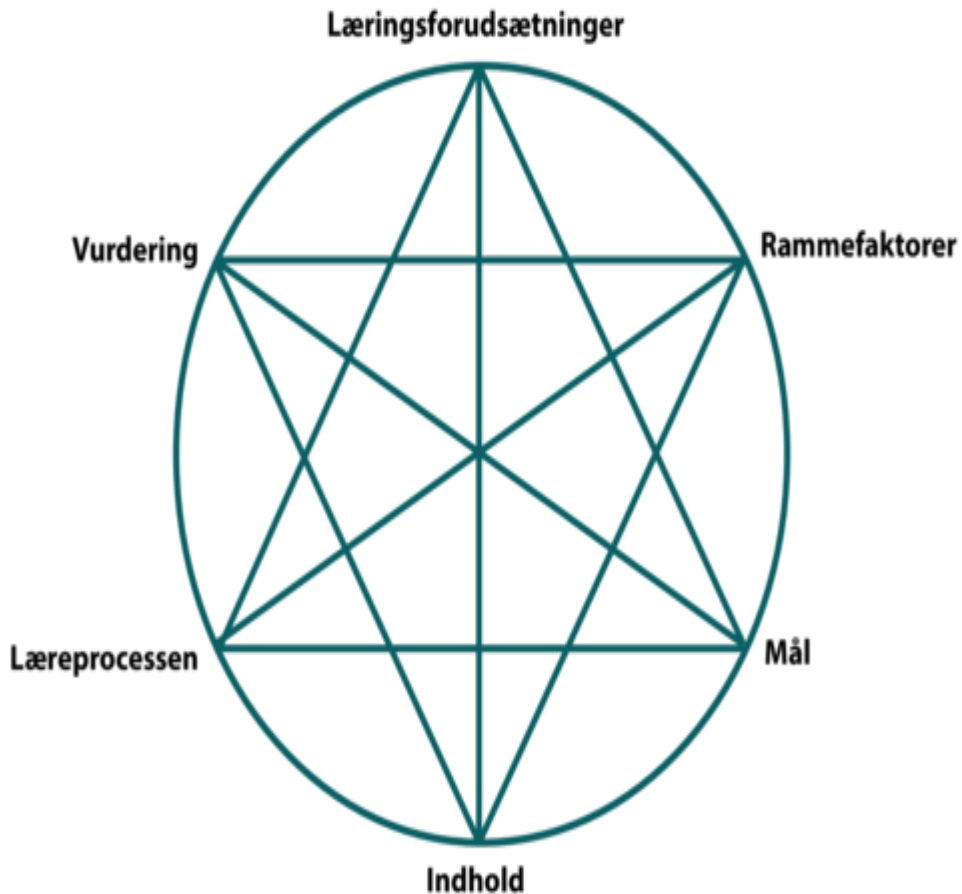
I Tyskland og Norden kritiseres denne dannelseseoretiske didaktik. Den anklages for at være for snæver og rumme for få kategorier med indflydelse på undervisningen. Hilde Hiim(1952-) og Else Hippe(1933-) videreudvikler Bjørn og Liebergs didaktiske model til en didaktisk relations model.

Fra 1990'erne har en af de mest anvendte didaktiske modeller været Hilde Hiim og Else Hippes **didaktiske relationsmodel**.

Hiim og Hippe lægger vægt på, at undervisning og læring betragtes som helhed og at didaktikken omfatter både planlægning gennemførelse og evaluering af undervisningen.

Hiim og Hippes didaktiske model (Hilde Hiim og Else Hippe 1999)

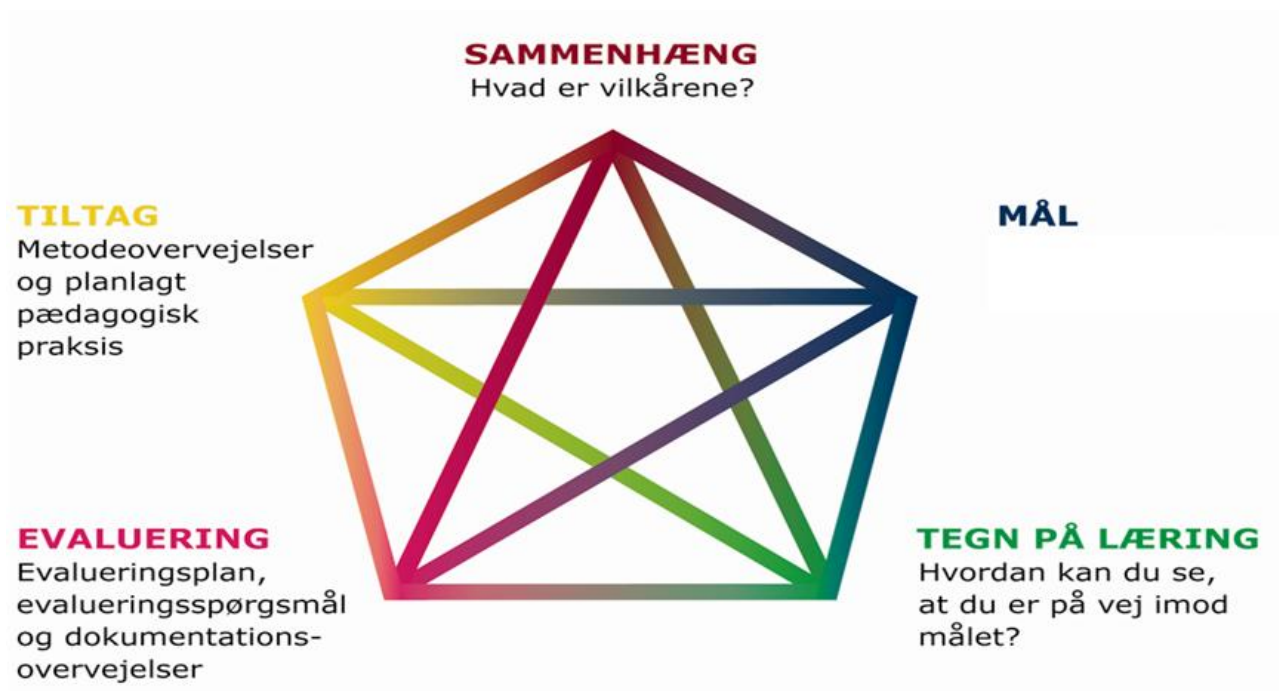
Der kan fx tages udgangspunkt i følgende modeller: Det er vigtigt at deltagerne i løbet af uddannelsen kan anvende en af modellerne.

SMTTE er ligeledes meget brugt redskab til planlægnings og evalueringsredskab.

I forbindelse med elevernes egen fremstilling af undervisningsmaterialer kan de her lave dels Himm og Hippos didaktiske relationsmodel og dels en SMTTE over deres egne undervisningsmaterialerne, således at de kan være med til at understøtte deres materialer på udstillingen.

SMTTE modellen

<http://www.emu.dk/modul/en-hj%C3%A6lp-til-planl%C3%A6gningen-med-smtte-modellen>

Tema 5. Relationens betydning til fremme af elevernes læring, udvikling og trivsel

Mål 4: Deltageren skal medvirke til at fremme elevernes læring, udvikling og trivsel på baggrund af viden om læring, didaktiske overvejelser og betydningen af relationer, herunder reflektere over egen adfærd i samspillet med eleven.

Emne 1: Hvad er en god relation og hvordan skabes den?

Sociale relationer kan forstås som vores forhold til hinanden. Vores sociale relationer har vist sig at være overordentlig vigtige for vores trivsel. Det skyldes at vi er sociale væsner og at vi har et stærkt behov for at høre til. Vores holdning til et andet menneske afgør om relationen bliver negativ eller positiv ladet.

Et barns udvikling er afhængig af de voksnes måde at indgå i og fastholde relationer. Det betyder, at det er kvaliteten af relationerne, der skabes mellem barnet og den voksne, der er afgørende for om de relationelle forhold er udviklingsstøttende eller hæmmende. Mødes barnet anerkendende og påskønnende motiveres det bedst til nytænkning og udvikling. <http://dcum.dk/boernemiljoe/relationer>

Lav f.eks. en "Giv EN – FÅ EN" (se bilag) med deltagerne. Emnet kunne f.eks. være "Hvorfor snakke relationer, når det handler om læring, udvikling og trivsel for eleverne?" Deltagerne sidder i gruppen og skriver ved "GIV EN" alle de ting de sammen kommer i tanke om i forhold til spørgsmålet der er blevet stillet. Her efter går alle rundt hver for sig og møder en fra de andre gruppe og hver gang de møder en ny får de en og skriver det ind i "FÅ EN", når alle felter er udfyldte, mødes de igen i deres gruppe og udveksler nu hvad de har fået med hjem.

Denne øvelse vil give deltagerne en forståelse af hvorfor relationer er så vigtige i forhold til læring, udvikling og trivsel. Og er vi som voksne rigtig gode til at skabe gode relationer, så følger det andet med.

Se links og læs om hvorfor trivsel er så vigtig at beskæftige sig med, også i skolen.

<http://www.psykiatrifonden.dk/boern-unge.aspx>

<http://www.viauc.dk/hoejskoler/vok/liv-i-skolen/Documents/2013/1/17-trivsel-og-lyst-til-at-laere-i-skolen.pdf>

Ifølge Dorte Ågård er der tre vigtige elementer der skal være til stede for at tale om god undervisning; synlig læring, faglig hjælp og den personlige lærer elev relation, der skal være en god kontakt og eleven skal opleve interesse fra læreren, og derfor skal der lægges vægt på, hvordan skabes den gode relation til eleverne. ("Klasseledelse i ungdomsuddannelser" 2016 -Dorte Ågård, Lektor på institut for læring og filosofi i Ålborg).

Det foreslås, at der laves små korte rollespil omkring de nedenstående udsagn. Både hvor man gør det der står og det modsatte. Deltagerne kan evt. optage deres rollespil og vise dem for hinanden og få feedback på de gode situationer.

- At man udstråler energi og varme fra det øjeblik man går ind i klassen

- Man skal fra første øjeblik vise sine elever, at man vil dem, at man glæder sig til at undervise dem, og at man har noget på hjerte
- Det er også vigtigt, at man giver noget af sig selv ved at delagtiggøre dem i sit liv og sine oplevelser. Det handler om åbenhed, fortrolighed og tryghed
- Man skal lægge en fast linje, men også signalere at man lytter
- Jeg gør meget ud af at give eleverne troen på, at de kan

Emne 2: Hvordan kan relationen have betydning for elevernes læring, udvikling og trivsel?

Pædagogisk forskning viser, at læreren er en afgørende faktor for elevernes trivsel og lyst til at lære. Lærere har forskellige tilgange til undervisningen og eleverne, og de indtager forskellige lærerroller, hvilket har betydning for elevernes læringsparathed (Wistoft, 2012).

I en videnskabelig analyse fra Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning indgår en vurdering af de væsentligste lærerkompetencer. Den vigtigste kompetence er evnen til at knytte en tæt relation til andre mennesker. Den næst vigtigste er klasseledelseskompetence, og først derpå kommer de rent faglige kompetencer (Clearinghouse, 2008). Dertil viser australsk forskning, at læreres personlige og relationelle kompetencer, indflydelse og oplevelse af ejerskab øger undervisningen mentale kapital, hvilket har afgørende betydning for elevernes læring og personlige udvikling (Sheehan, Marshall, Cahill, Rowling, & Holdsworth, 2000).

Et godt forhold til læreren får eleverne til at lære mere. Kvaliteten af læreren og elevernes samspil med hinanden har bl.a. betydning for elevernes faglige engagement, deres stressniveau, selvfølelse, selvregulering, sociale adfærd og i høj grad om de efterlever regler i klassen. Det er vigtigt at læreren/det pædagogiske personale er i stand til:

- At give eleverne en oplevelse af at have betydning for læreren/det pædagogiske personale
- At afstemme sig; så som give et smil, opadgående toneleje, venlig ord og nikken
- At handle omsorgsetisk fx ikke at lade eleverne sidde stille for længe af gangen, lade en der sidder og snøfter gå ud og pudse næse mm.
- At gøre undervisningen meningsfuld for eleverne
- At tilpasse opgaverne til elevernes faglige niveau
- At give eleverne en følelse af at være værdifuld i klassens fællesskab

(Louise Klinge Nilesen 2016)

Se nedenstående links og læs om undervisningsmiljø og trivsel.

<http://www.uvm.dk/Aktuelt/~UVM-DK/Content/News/Udd/Folke/2016/Mar/160329-Gode-faglige-resultater-i-skolen-haenger-sammen-med-god-trivsel>

<file:///C:/Users/jab/Downloads/140916%20Undervisningsmiljoe%20og%20trivsel.pdf>

Tema 6. Betydningen af egen adfærd i samspillet med eleverne

Mål 4: Deltageren skal medvirke til at fremme elevernes læring, udvikling og trivsel på baggrund af viden om læring, didaktiske overvejelser og betydningen af relationer, herunder reflektere over egen adfærd i samspillet med eleven.

Emne 1: Betydningen af egen adfærd i samspillet med eleverne

Den voksnes adfærd er vigtig, den kan både på et bevidst og et ubevidst plan støtte eller modarbejde den udvikling eleverne er inde i, både hvad angår sociale kompetencer, den faglige læring og udvikling af deres selvbillede.

Meget af det, der påvirker eleverne foregår som ubevidst kommunikation fra de voksnes side: kropssprog, mimik, spontane reaktioner eller mangel på samme overfor bestemte elever. Den eneste måde hvor på man kan forebygge denne utilsigtede kommunikation er ved at tænke anderledes. (Dorte Ågård – 2016)

Se muligheder frem for problemer. Man er som voksen ansvarlig for grundstemningen i klasseværelset. Eleverne lærer f.eks. ikke godt, hvis de lige er blevet skældt ud.

Fortæl evt. om Robert Rosenthal effekten. <http://www.aprokom.dk/cm700/>

Forslag til øvelse:

Få deltagerne til at tænke over deres egen måde at tale om/tænke om eleverne, da dette har stor betydning for deres måde at agere over for eleverne og det har stor betydning for, hvordan eleverne agere i konteksten.

Lad deltagerne sidde i 10-15 min hver for sig og bed dem overveje og skrive ned hvordan de taler om/tænker om de forskellige elever de møder i deres dagligdag.

Nu tager deltagerne en walk and talk to og to i ca. 15 min hvor de fortæller hinanden, det de er nået frem til, mens de sad alene.

Når de kommer tilbage fra walk and talk bliver de bedt om at sætte sig i en 4 mands grupper, hvor de igen fortæller hinanden, hvordan de tænker og taler om de forskellige elever de møder i deres hverdag. Få dem til at skrive dette ned og få dem til at skrive ned hvorfor de lige præcis vælger at møder eleverne på denne måde. Grupperne fremlægger og herefter laver underviseren en opsamling.

Lille oplæg fra underviseren omkring betydningen af egen adfærd i samspillet med eleverne og hvorfor det er vigtigt at deltagerne bliver bevidste om deres egen betydning i samspillet med eleverne.

Emne 2: Hvorfor er det vigtig at være bevidst om egen adfærd?

Grunden til at vi skal være bevidste om vores egen adfærd over for eleverne er, at vi er rollemodeller, børnene ser på os og gør det vi gør. Så hvis de mærker/ser at vi handler på en bestemt måde over for et barn, så vil de gøre det samme. Samtidig gør den måde vi tænker om eleverne på sig, udslag i den måde vi

møder de enkelte elever på. Hvis vi tænker, "Åh nu skal jeg ind og møde Sigurd, han er altid så larmende og driller de andre hele tiden", Ja så er det faktisk sådan en dreng vi vil møde – en larmende og drillende Sigurd. For det er de forventninger vi møder denne elev med og det vil han forsøge at leve op til. Så vi skal arbejde med vores tanker og det vi får sagt højt til vores kollegaer. Prøve at lave positive om formuleringer.

Øvelse:

Denne øvelse er til for at deltagerne kan øve sig i positive om formuleringer, det er svære end man lige tror. Lad deltagerne sidde i små grupper og nu skal de om skrive de ord der står under mangelsyn og lave dem til et resourcesyn fx impulsstyret en positiv om formulering kunne være initiativrig/iderig/aktiv.

Fra mangelsyn mod resourcesyn

Mangelsyn / skældsord	Objektiv / neutralt ord	Resourcesyn / positivt ord
Impulsstyret		
Trodsig		
Forkælet		
Aggressiv		
Dominerende		
Forstyrrende		
Klæbende		
Find flere eksempler...		

Øvelse:

En anden øvelse kunne være denne, hvor deltagerne skal tænke over hvad er det, der sker når de interagerer med eleverne. Hvordan er det de reagerer i bestemte situationer.

Vælg en elev, som du tit er irriteret på, og prøv at arbejde dig igennem følgende spørgsmål:

- Hvornår får eleven mest opmærksomhed – når du er utilfreds med det, eleven gør, eller når du er tilfreds?
- Hvornår finder du det svært at være sammen med eleven? Hvad gør eleven helt konkret, når det er særlig svært for dig at være sammen med det? Hvad gør du i disse situationer? Hvorledes opstår

disse vanskeligheder oftest? Hvor er I? Hvad laver I? Hvem er I sammen med? Hvad gør de andre?
Er der særlige omstændigheder, der udløser vanskelighederne?

- Er der situationer/øjeblikke, hvor eleven opfører sig anderledes, og hvor det er lettere for dig at være sammen med eleven? Prøv at gå på opdagelse i disse situationer: Hvad gør eleven helt konkret, når det er særlig let for dig at være sammen med eleven? Hvad gør du i disse situationer? Hvorledes opstår disse situationer oftest? Hvor er I? Hvad laver I? Hvem er I sammen med? Hvad gør de andre? Er der særlige omstændigheder, der udløser den gode stemning?
- Hvilke forskelle ser du mellem den ene type situation og den anden? Hvis du skulle give en god forklaring på, at eleven er lettere at være sammen med i de situationer, du sidst har beskrevet, hvordan ville den så være?
- Hvis du skulle give en forklaring på, hvorfor eleven somme tider er svært at være sammen med, hvordan ville den så lyde?
- Hvilke fordele har eleven af til tider at være besværligt? Hvilke årsager kan der være til, at eleven gennem tiden har lært sig at benytte sig af disse fordele?
- Hvad kan du gøre for, at eleven ikke behøver benytte sig af disse fordele?

Emne 3: Se muligheder frem for begrænsninger

Intet barn er et problem i sig selv

Børn kan ikke være et problem, men kan være i vanskeligheder – og når børn er i vanskeligheder har de voksne ansvaret. Når problemadfærd i institutioner og skoler individualiseres forstærkes problemerne. Adfærd som gøres til genstand for opmærksomhed gentager sig. Det er umuligt at forandre sig når man er negativt beskrevet. (Bent Madsen – 2005)

Relationen er vigtigere end personen – sagt på en anden måde; den kontakt I skaber til eleverne og den måde I møder eleverne på får stor betydning for deres trivsel og udvikling. Tænk over den måde I bruger jeres sprog, da sproget er som en lygte. Som den østrigske filosof Ludwig Wittgenstein har udtrykt det:

"Sproget er som en lygte: Det, vi taler om, er det, vi bliver i stand til at se."

Mangel sprog

Fokus på problemer, fejl, mangler, negativitet, det som ikke kan lade sig gøre, det som ikke virker
Skaber situationer hvor mennesker

- **Adskilles**
- **Isoleres**
- **Føler sig utilstrækkelige**
- **Føler sig misforstået**

Ressourcesprog

Fokus på muligheder, succeser, ressourcer, det der virker, det der kan lade sig gøre
Skaber situationer hvor mennesker

- **Samles**
- **Er del af fællesskab**
- **Føler sig kompetente**
- **Føler sig forstået**

Lad deltagerne diskutere dette i små grupper, hvad tænker de? Er det også deres oplevelse? Hvor meget tænker de selv over hvilket sprog de bruger i forhold til eleverne? Kan de se forskellen og er der noget de ønsker at gøre anderledes end det de gør i dag? Hvordan vil de tage det med hjem på deres arbejdsplads og hvad vil de gøre, når de kommer hjem?

Tema 7. Aktiviteter til den understøttende undervisning

Mål 5: Deltageren kan vælge og anvende forskellige metoder og redskaber i planlægningen og gennemførelsen af relevante aktiviteter til den understøttende undervisning i samarbejde med læreren.

I dette afsnit kommer der 4 forslag til, hvordan man kan gribe den understøttende undervisning an.

Emne 1: Bevægelsen ind i læringen

Et af de centrale punkter i skolereformen er, at eleverne skal bevæge sig 45 min. i løbet af en skoledag. Grunden til at man har sat bevægelse på skoleskemaet er fordi; Bevægelse stimulerer til bedre læring og højner trivsel hos eleverne + det skaber gladere medarbejdere. Det sker fordi det at være aktive sammen skaber glæde.

Hvis børn skal udvikle sig optimalt – intellektuelt, kropsligt og socialt – må vi voksne give dem mulighed for at lære på den måde, der er den mest naturlige for børn, nemlig med hele kroppen.

<https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbXxwYXVzb3B1MTQwMXxneDo0MWFiYmUyMmMyNWVjNDhj> (Kjeld Fredens – 2012)

Bevægelse og handling er så fundamental for børn, at man kan sige, at børn tænker med kroppen. Hjerneforskningen fortæller os også, at hjernen udvikler sig i takt med den fysiske udfoldelse, som vi udsættes for i barndomsårene. (Effects of a Classroom-based programme on Physicap Activity and on-task behavior (2007)/ Motor Training on Motor Skills, Attention and learning / Bunkeflo-projektet, Sverige).

Mange mener at bevægelse og krop er et, mens hovedet er noget andet. Når barnet kommer i skole, bliver det bedt om at sidde stille, for nu skal det lære at skrive, læse og regne.

Typisk vil de voksne et: Først hovedet, så kroppen, hvor barnet der imod er udstyret med en intuitiv fornemmelse for det modsatte, altså kroppen før hovedet. Voksne ville sige: "Hvad man ikke har i hovedet, det har man i benene." Børn ville omvendt sige, at "hvad man har i benene, det har man også i hovedet." Det sidste er det mest korrekte. For netop de erfaringer barnet gør med sin krop, er grundlaget for udviklingen af såvel personlighed som intellekt. Kroppen er grundlaget for barnets selvfølelse fordi verden udelukkende hænger sammen takket være en dynamiske og levende krop (Ponty-Ulla Thøgersen 2004).

Fysisk aktivitet er en vigtig forudsætning for den fysiske, psykiske, sociale og kognitive udvikling af børn og unge. Børn der har styr på deres krop og deres bevægelser er gode til at koncentrere sig og de kan også få deres krop til at sidde stille på en stol, når dette er nødvendigt.

Øvelse:

Få deltagerne til at fortælle hvordan de gør det ude i den understøttende undervisning. Evt. ved at de sidder i grupper og skriver det ned på post it og efterfølgende hænger det op på en tavle og fortæller hinanden, hvad de gør i dag i den understøttende undervisning i forhold til bevægelse.

Oplæg fra underviseren omkring bevægelse og vigtigheden af dette + det står i folkeskolereformen fra 2014, at eleverne skal have 45 min bevægelse hver dag. Introducer dem til hvordan kan man få bevægelsen ind samtidig med, at der sker læring.

Lav forskellige øvelser med deltagerne. Skriv fx forskellige ordsprog ned, klip dem over i to, hæng den ene del af ordsproget op et eller andet sted i lokalet eller uden for. Del holdet i små grupper, foran hver gruppe ligger der den anden halv del af ordsprogene og en fluesmækker. Nu skal de på skift ned og slå til den del af ordsproget som passer til det der ligger foran dem. Der kan også arbejdes med matematik på samme måde (se bilag).

Der kan her med fordel også arbejdes med woop app. <http://spejderne.dk/aktuelt/woop/>

Woop App er en gratis app til iPhone og Android udviklet af Spejderne med støtte fra Nordea-fonden. Ved brug af gps-funktionen i en smartphone, kan man lave forskellige udendørsspil til eleverne, der både giver sved på panden, inspirerer til at komme ud i naturen og giver mulighed for at lave opgaver til mange forskellige fag.

Det er elevernes kunnen i forhold til opgaver og deres bevægelser i området, der afgør, hvor godt de klarer sig i et af de tre spil, man kan vælge:

- Bombe - Et fangelegsinspireret spil
- Jagt - Oplevelsesløb, der kombinerer gådeløsning med sociale og fysiske udfordringer
- Woop Mig - Woops egen udgave af 'find-mig'.

Eleverne kan også anvende deres Facebook-login og på den måde konkurrere med deres venner og dele High scores på sin egen væg. Woop har også sin egen side på Facebook, hvor der findes film, billeder, information og vejledning til brugerne.

Vis dem nogle små fysiske afbrydelser, så eleverne lige får sig rørt lidt, vis hvor de kan finde dem.

<http://www.saetskolenibevaegelse.dk/>

<http://www.saetskolenibevaegelse.dk/oeverser.aspx>

<http://www.emu.dk/modul/bev%C3%A6gelse-2>

Evt. få deltagerne til selv at udvikle en bevægelses aktivitet i grupper, hvor de har tænkt over, hvad det er de gerne vil lære eleverne og de skal så lave den for hinanden. Lad dem evt. sætte aktiviteten ind i en SMTTE.

SE: Udsendelsen "Sundhedsmagasinet" på DR1 fra d. 7. juni 2016: Indlæring og bevægelse

Emne 2: Cooperative learning

I de sidste 10-15 år har Cooperative Learning (CL) begejstret lærere, forældre, pædagogisk personale, politikere og ikke mindst eleverne. De positive resultater er dokumenteret i mange forskningsprojekter. Med CL får vi redskaber til at organisere undervisningen i tydelige målrettede faser, som alle elever, også dem med svag boglig baggrund, kan forholde sig til. Det giver lige deltagelsesmuligheder, et højt aktivitetsniveau og deraf uhørt gode resultater for alle elever.

CL er ifølge en række internationale forskere, den mest effektive undervisningsform, man endnu har set – både når det handler om faglig læring og trivsel.

CL er en overordnet betegnelse for undervisning, hvor eleverne samarbejder efter bestemte principper med henblik på læring.

Et vigtigt element i CL er, at der arbejdes i heterogene grupper/teams, hvor eleverne er så forskellige som muligt. Der tænkes først og fremmest på forskellighed i elevernes faglige niveau – det er vigtigt at huske at dette ikke er stationært, men jo heldigvis flytter sig... ingen elever er "svag", "middel" eller "stærk" pr. definition. Det kan variere fra fag til fag og over tid. Der bør også kigges på køn og evt. etnisk tilhørsforhold for at sikre at eleverne blandes mest muligt.

Man skal ikke være ansat på en særlig slags skole eller være en særlig type voksen for at anvende CL. Man skal blot have lyst til at prøve! "Cooperative Learning", Spencer Kagan, Jette Stenlev – 2011

Øvelse:

Lad deltagerne sidde 4 og 4 ved bordene, så de sidder over for hinanden, så vidt dette er muligt. Lav nu nogle af de øvelser som findes i bogen: "Classbuilding & Teambuilding" (se litteraturliste)

Læringssynet bag Cooperative Learning er socialkonstruktivistisk og baserer sig bl.a. på den sovjetiske psykolog Lev Vygotskys ideer om at læring er en social proces, der finder sted i interaktion med andre.

Vygotsky taler også om zonen for nærmeste udvikling: Det vil sige for at der kan ske læring, skal eleven interagere med en anden, der kan hjælpe ham videre fra det, han allerede kan, ind i det felt, hvor han kan løse en opgave sammen med en anden, men endnu ikke formår at gøre selv. Dette syn på læring er egentlig velkendt og udbredt, men udfordringen er at realisere det i praksis – og for den enkelte elev. I det traditionelle klasseværelse er det den voksne, der er elevens "sparringspartner" men med CL kan alle elever være på og få sparring.

Slut evt. temaet af med at hver deltager skriver på et kort et begreb eller område, som de finder centralt for i dag. Det kan være "de fire SPIL- principper", "team-sammensætning", eller andet I har talt om.

Alle gruppens kort lægges på midten af bordet, skriv nu dine initialer på de kort, som du kan forklare. De andre gør lige så.

Fjern de sedler der har alles initialer på. De resterende begreber underviser de nu hinanden i.

Nogle metoder skaber større sandsynlighed for at stoffet kan genkaldes end andre.

Forelæsning 5%
Læsning 10%
Mundtligt og visuelt 20%
Demonstration 30%
Diskussionsgrupper 50%
Praktiske øvelser 75%
Undervise andre/øjeblikkelig anvendelse af det lærte 90%
<i>Gennemsnitlig procent for genkaldelse af stoffet efter 24 timer.</i>

Kilde: "How the brain learns" 2006, David A. Sousa

Læringsboksen er udviklet i 1960'erne af National Training Laboratories i Bethel, Maine. Boksen viser den procent af det nye stof, som eleverne var i stand til at genkalde sig efter 24 timer. Selv om denne undersøgelse blev foretaget for årtier siden, understøtter nyere undersøgelser af hvilke faktorer, der påvirker genkaldelsen af det lærte, de oprindelige resultater.

Metoderne i bunden af boksen involverer eleverne ved praktiske øvelser, undervisning af andre og ved brug af stoffet umiddelbart efter det er blevet præsenteret. Den der forklarer lærer.

Ingen enkelt undervisningsmetode er bedst til alle tider for alle elever. Men brug et bredt repertoire af undervisningsmetoder, velvidende at elever, der er aktivt engageret husker og præsterer bedre.

Et godt læringsmiljø handler om:

- At få alle eleverne aktive samtidig – så ingen keder sig
- At gøre alle positivt indbyrdes afhængige – så alle hjælper alle til at lykkes
- At understøtte at alle og den enkelte får lyst til at præstere og levere
- At alle er ligeværdige og kan bidrage

Dette er netop det Cooperative Learning gør og derfor er dette en rigtig god metode, og det er det øvelserne længere oppe viser, og som deltagerne kommer til at mærke på egen krop, hvis de får lov til at lave forskellige øvelser ud fra Cooperative learning.

Emne 3: It og søgebaser

Hjælp deltagerne i at bruge EMU <http://www.emu.dk/> deltagerne kan her navigere imellem Fælles Mål, læseplan og praksisrettede inspirationsmaterialer til undervisningen i ex. Dansk. På DUDA <http://www.duda.dk/> kan deltagerne finde en resourceguide til lektiehjælp og undervisning i Folkeskolen med tusindvis af emne opdelte links til alle skolefag.

Når deltagerne selv skal i gang med at producere undervisningsmaterialer til den understøttende undervisning er EMU og DUDA rigtig gode for deltagerne at bruge.

Der findes også noget der hedder det digitale penalhus.

[file:///C:/Users/jab/Downloads/Det digitale penalhus.pdf](file:///C:/Users/jab/Downloads/Det_digitale_penalhus.pdf) Det digitale penalhus er en samling it-redskaber, som kan styrke skoleelevers faglige læring og give dem nutidige værktøjer til deres skolearbejde. Det digitale penalhus kan f.eks. være en computer, en netbook eller en mobiltelefon, og rummer en række programmer, som eleverne kan bruge for at tilegne sig viden eller til at udtrykke sig med.

Emne 4: Musik

Hvordan kan musik bruges i den understøttende undervisning? Der er flere og flere skoler, der vælger at bruge musikken, få evt. en ud herfra og fortælle om hvordan bruger de det. Og lav nogle øvelser med deltagerne. Musik har været der altid siden tidernes morgen. Musik er noget der findes i alle kulturer. Musik er noget vi kan samles om. For mange er musik en kollektiv oplevelse, musik kan være en inkluderende faktor, fordi der bliver lavet, oplevet, spillet musik sammen med andre.

Musik udvikler læseevnen

En anden vej til bedre arbejdshukommelse går gennem den musiske udfoldelse.

"Der er ikke mange aktiviteter, der træner vores mentale evner så godt som musik. At spille musik træner vores koncentrationsevne, det udvikler vores sproglige evner, fremmer læseevnen og udvikler vores empati og kreativitet", understreger Kjeld Fredens. (Kjeld Fredens - 2001)

<http://www.folkeskolen.dk/504917/laerere-kan-laere-af-ny-hjerneforskning>

Tema 8. Fremme inkluderende miljø og konfliktløsning

Mål 6: Deltageren kan understøtte trivsel, social inklusion og konfliktløsning, gennem et fremmende læringsmiljø.

Emne 1: Hvad forstår vi ved inklusion?

Inklusion: At skabe inkluderende lærings- og udviklingsmiljøer, hvor alle børn har ret til at være aktive deltagere. Inklusion handler om at blive set, accepteret og værdsat som det menneske man er. Inklusion er alles ansvar, det er noget vi skal gøre i fællesskab. Det handler om et nyt mindset/en ny ramme for tale, tænkning og handling. Vi skal forstå at et problem sjældent kan løsrives fra den sammenhæng det opstår i, at vores sprog skaber vores virkelighed og at vi skal kunne se bag om en bestemt adfærd; Hvad er det eleven vil fortælle mig med det han/hun gør nu?

(Bent Madsen 2005)

Temaet kan indledes med at tage udgangspunkt i arbejdet med sociogrammer. Et sociogram kan være et redskab til at se det enkelte barns relationer og position i klassen.

Se evt. klassetrivsel.dk

Evt. kan man anvende sociogrammer, som i mellem perioden er udarbejdet af deltagerne. Eller underviseren kan udarbejde eksempler på sociogrammer, som deltagerne kan drøfte i gruppearbejde for at få et indtryk af, hvordan det kan anvendes med at skabe rammer, der muliggør inklusion af alle børn.

Der kan også anvendes et trivselsskema: Dette skema anvender farverne grøn, gul og rød under hver zone er der spørgsmål, man som medarbejder kan stille sig selv og sine nærmeste samarbejdspartnere, vigtigt at vi sidder sammen med nogle, når vi snakker om et barn, da vi jo ikke ser det sammen/oplever det samme. Under hver zone er der også refleksions spørgsmål. Lad deltagerne sidde og tænke på de børn de har i den understøttende undervisning, bed dem om at finde et barn i den grønne zone, et i den gule zone og måske kan de også finde et i den røde zone? Herefter kan deltagerne i gruppe diskutere hvorfor de tænker, at disse børn hører til i de enkelte zoner.

Grøn zone – Barnet trives, udvikler sig og lærer på alle områder

Observationer kunne være:

- Barnet har en god og stabil kontakt til mindst et andet barn i børnegruppen
- Barnet er aktivt deltagende i børnefællesskabet (har nogle at lege med)
- Barnet viser interesse for sin omverden og er nysgerrig
- Barnet viser glæde og begejstring
-

Fælles faglige spørgsmål til refleksion kunne være:

- ▶ Hvordan kan vi se, at barnet trives?
- ▶ Hvad er medvirkende til, at barnet trives?
- ▶ Hvad kan vi gøre mere af, så barnet trives endnu bedre?
- ▶ Hvor har vi vores viden fra? lagttagelser? Dialog med barnet?
- ▶ Er der ting, vi ikke er tilstrækkeligt opmærksomme på?

Gul zone – der er områder hos barnet, som undrer og som skal undersøges nærmere

Observationspunkter kunne være:

- Barnet er ikke eller kun sporadisk en del af børnefællesskabet (har ofte ikke nogen at lege med)
- Barnet virker lidt passivt og udviser ikke megen interesse for sine omgivelser
- Barnet viser sjældent glæde og begejstring
- Det kan være svært at fange barnets opmærksomhed
- Barnet græder let
- Barnet kommer let i konflikt med sine omgivelser

Fælles faglige spørgsmål til faglig refleksion kunne være:

- ▶ Er der forskelle i vores oplevelser af barnet? Hvad siger disse forskelle om os?
- ▶ Har vi afprøvet noget i forhold til det, der undrer os/giver os bekymring for barnets trivsel?
- ▶ Hvordan reagerer vi selv på barnet?
- ▶ Hvilke relationer har vi selv til barnet?
- ▶ Hvad ved vi om, hvordan barnet selv oplever sin situation?
- ▶ Hvornår/i hvilke situationer ser vi, at barnet trives? Hvad er det, der gør, at barnet trives?
- ▶ Hvad mener forældrene om barnets situation?
- ▶ Hvordan skal vi handle på vores bekymring?
- ▶ Hvem skal handle hvornår?
- ▶ Hvem er tovholder?

Rød zone – der er grund til bekymring, og der skal handles på bekymringen

Observationspunkter kunne være:

- Barnet er ikke en del af børnefællesskaberne, men isolerer sig eller bliver isoleret af de andre børn
- Barnet kommer let i konflikt med de andre børn eller voksne
- Barnet viser aldrig glæde eller begejstring
- Barnet er passivt uden særlig interesse for sine omgivelser
- Barnet kontakter overdrevent ukendte voksne

Fælles faglige spørgsmål til refleksion kunne være:

- ▶ Hvordan kan vi se, at barnet ikke trives?
- ▶ Hvad ved vi om, hvordan barnet oplever sin situation?
- ▶ Hvordan vil vi beskrive vores relation til barnet?
- ▶ Hvilke forskelle er der i vores oplevelser af barnet? Hvad siger disse forskelle os?
- ▶ Hvornår/i hvilke situationer ser vi, at barnet trives?
- ▶ Hvad gør, at barnet trives i de situationer?
- ▶ Hvad mener forældrene om barnets situation?
- ▶ Hvordan kan forældrenes ressourcer anvendes?
- ▶ Hvordan skal der handles på vores bekymring?
- ▶ Hvem skal handle og hvornår?
- ▶ Hvem er tovholder?

En drøftelse af selve inklusionsbegrebet bør give afklaring hos deltagerne af deres egen holdning. Man kan evt. sætte de to perspektiver over for hinanden – integrations og inklusions perspektivet:

Integrations – perspektiv: Afvigelse er individuelt defineret, ressourcer tilføres individet, forskellighed ses som et problem, ansvaret for forandring tillægges det enkelte individ, normalisering af individet, minoritet med særlige behov.

Inklusions – perspektivet: Afvigelse er relationelt defineret, ressourcer tilføres fællesskabet, forskellighed ses som en ressource, ansvaret for forandring tillægges fællesskabet (og det enkelte individ), alle har særlige behov. (Bent Madsen 2005)

Emne 2: Hvordan udøves inklusion på arbejdspladsen?

Læg gerne som underviser op til en drøftelse: Hvad ved deltagerne nu om begrebet inklusion? Hvad tænker deltagerne om inklusion? Hvordan udøves den på deres arbejdsplads?

At understøtte læring hos børn i udsatte positioner handler ikke om at trække en enkelt elev ud af det almene fællesskab/læringsrum for at lave særlige tilrettelagte aktiviteter med eleven. Det handler om, at eleven udfordres og oplever mestring og at de voksne har positive forventninger til dem. Ind imellem kan det dog være en fordel at give en udsat elevplads og rum til at være i en mindre gruppesammenhæng, hvor den voksne har større mulighed for at arbejde målrettet med evt. udfordringer. Men det kræver en skarp opmærksomhed hos de voksne på alle børns trivsel, læring og udvikling gennem tilrettelæggelse af gode læringsmiljøer og evaluering af deres arbejde.

Emne 3: Konfliktløsning

Konflikter vil opstå i alle relationer, både mellem børn, mellem børn og voksne og mellem voksne. Det er vigtigt, at konflikter ikke kun betragtes som negative, men også som situationer, der kan være udviklende og noget vi kan lære noget af.

Konflikter er en uundgåelig del af tilværelsen, men vi kan vælge om konflikterne skal ødelægge eller skabe positiv energi!

Begynd evt. med at deltagerne sidder for sig selv og tænker over deres forhold til konflikter – der efter deler de det bordet rundt (CL). Bagefter kan deltagerne evt. diskutere følgende:

1. Hvordan kommunikerer der i dine klasser – Hvad er forskellene?
2. Hvilke normer er herskende.
3. Hvad gør I for at hjælpe eleverne med at sætte ord på, når de har konflikter?
4. Hvad kunne I gøre?
5. Forskningen siger, at man skal være 12 år, før man har de kompetencer der gør det muligt selv at løse sine konflikter. Hvilke redskaber giver I børnene i Indskolingen? – mellemtrinnet – overbygningen?

Konflikter er en naturlig del i menneskelige relationer og opstår fordi vi alle er forskellige og har forskellige værdier/interesser. En konflikt opstår, når ens grænser er overskredet og ens værdier er truet. Konflikten udløser en frustration hos den enkelte, når denne føler sig ramt.

Konflikt giver dig mulighed for at blive klogere på dig selv
Kunsten er ikke at undgå mudder for en hver pris, men at lære, hvordan du får ro på, så mudderet hurtigt falder ned.

Øvelse:

- Find en situation fra dit arbejde hvor du var i en konflikt!
- Du skal have fokus på det som "trigger" dig!
- Brug 5 min. for dig selv og skriv stikord fra situationen.
- Fortæl din episode for sidemanden.

Underviseren giver herefter et teoretisk oplæg om konfliktformer, konflikters dimensioner, konflikttrappen mv.

Øvelse:

Deltagerne skal nu i grupper, alt efter hvilken aldersgruppe de har understøttende undervisning i. De skal nu finde ud af hvordan de vil fortælle eleverne om konfliktløsning. Der skal selvfølgelig tages hensyn til elevernes alder og modenhed, men som minimum kan man introducere konflikttrappen, måder at møde konflikter på og sprogets betydning for op/nedtrapning af konflikter.

Lad dem præsentere dette for hinanden brug evt. cafe metoden – hvor de går på besøg hos hinanden.

Læs eventuelt mere om konfliktløsning i følgende:

Hejgaard, Janne: (2000) "Goddag giraf" Introduktion til girafsproget og øvelser/lege, man kan lave med børnene for at lære dem de 4 komponenter i grundmodellen.

Tidsskriftet 0-14, nr. 1 2003. Temanr.: "Når børn skælder ud", s. 62-67 "Giraffen med det store hjerte".

Kaiser, Thomas: (2001) "Bliv hos mig, når jeg er vred". Masser af ideer til arbejdet med børns følelsesmæssige kompetencer.

Bülow, Claus: "Girafsprøget – empatisk kommunikation – et sprog fra hjertet: et redskab til konfliktløsning" (2001) 3. udgave. Skab dit liv. Meget nemt læst bog, der introducerer grundmodellen. Der er mange gode dagligdags eks. her fra Danmark.

Tema 9. Pædagogiske aktiviteter for den enkelte elev eller grupper af elever

Mål 7: Ud fra kendskab til elevens ressourcer og særlige behov kan deltageren planlægge, igangsætte og understøtte individuelle pædagogiske aktiviteter for den enkelte elev eller grupper af elever.

Emne 1: Målrettede aktiviteter for og med hinanden

Det er vigtigt altid at tænke mål, når vi sætter en aktivitet i gang, hvad vil vi med denne aktivitet, hvad er det vi gerne vil lærer eleverne? Når deltagerne skal i gang med aktiviteterne skal de anvende en af de didaktiske modeller – Himm og Hippes eller SMTTE modellen.

Deltagerne skal selv i gang med at finde på aktiviteter og lave dem for resten af holdet. Dette tema kan også evt. poppe op undervejs i hele uddannelsen, både hvor underviseren kommer med forskellige forslag til aktiviteter eller hvor deltagerne kommer med aktiviteter, som vi laver med hinanden.

Øvelse:

Deltagerne bliver delt ind i grupper, hver gruppe får en opgave f.eks. skal en gruppe lave en aktivitet der understøtter elevernes trivsel, en anden gruppe skal lave en aktivitet der understøtter elevernes social samspil osv. Disse aktiviteter laves nu med hinanden.

Se her forskellige forslag til at sætte skolen i bevægelse:

<http://www.saetskolenibevaegelse.dk/>

Emne 2: At understøtte læring hos børn i udsatte positioner

Nu laves aktiviteterne igen, som fortalt under emne 1 "Målrettede aktiviteter for og med hinanden". Men denne gang får hver gruppe "tildelt" nogle børn i udsatte positioner, f.eks. et barn i kørestol, et barn med sprogvanskeligheder, et barn med ADHD, et overvægtigt barn osv.

Nu fortæller hver gruppe hvad de vil gøre med aktiviteten for at børn i udsatte positioner kan være aktivt deltagende.

Tema 10. Tværprofessionelt samarbejde

Mål 8: Deltagerne kan ud fra en forståelse af egen faglige rolle i læringsituationen bidrage aktivt til et konstruktivt tværprofessionelt samarbejde og betydningsfulde sammenhænge. Herunder indgå i en anerkendende dialog i samarbejdet med lærere og forældre.

Emne 1: Hvordan skabes et godt tværprofessionelt samarbejde

Folkeskolereformen lægger op til, at pædagogiske medarbejdergrupper og lærere i langt højere grad samarbejder om at tilrettelægge undervisningen. Hvis pædagogiske medarbejdergruppers kompetencer for alvor kommer i spil i skolen, kan det blandt andet styrke inklusionen. Men reformen beskriver ikke, *hvordan* de pædagogiske medarbejdergrupper skal være en del af skolen. Et godt tværprofessionelt samarbejde opstår ikke automatisk, blot fordi det er et ønske fra politisk side, og for mange danske skoler er det helt nyt, at pædagogiske medarbejdergrupper og lærere skal samarbejde på lige fod.

Men hvis samarbejdet med lærerne skal lykkes, og pædagogiske medarbejdergruppers kompetencer skal i spil, kræver det ligeværdighed i det daglige. Hvis skolerne skal opfylde formålet i den nye reform skal de indgå aktivt i undervisningen og få tid til planlægningen. Derudover er det centralt for samarbejdet, at ledelsen på den enkelte skole og i skoleforvaltningerne understøtter samarbejdet.

Det kræver anerkendelse af, at pædagogiske medarbejdergrupper ikke er kun relations eksperter og gode til omsorg, men kan bidrage alsidigt og supplere både fagligt og didaktisk. På samme måde skal de pædagogiske medarbejdergrupper ikke blot vente på, at skolen fortæller, hvad den forventer af dem. Det er nemt for en lærer at sætte ord på sin faglighed – "jeg er dansklærer". For den pædagogiske medarbejder kan det være sværere præcist at sige, hvad de kan bidrage med i skolen. Derfor skal de øve sig i at blive bedre til at synliggøre den pædagogiske faglighed, turde diskutere og melde ind og ikke kun at være 'en ekstra hånd'. (Uddrag fra Debatindlæg bragt i Frederiksborg Amts Avis den 22. april 2014 af Mathilde Sederberg, forsker og underviser på UCC's pædagoguddannelse og Lisbeth Lykke Harsvik, dekan for UCC's pædagoguddannelser)

Ud fra dette debatoplæg lav da denne øvelse:

Lad deltagerne sidde sammen tre og tre og snak om dette begreb ligeværdighed, hvad lægger de i ordet, når de tænker på deres arbejdsplads? Er det rigtigt, at det er dette begreb ligeværdighed der er alt afgørende for om der skabes et godt tværprofessionelt samarbejde?

Herefter sætter de sig sammen med en anden gruppe, hvor de igen får diskuteret, hvad tænker de om ordet ligeværdighed i forhold til deres arbejde? Hvordan kunne det udmønte sig i det daglige arbejde? Deltagerne kan lave rollespil eller forum teater om de dilemmaer dette begreb kan indebære.

Få evt. også deltagerne til at snakke om i grupper, hvad lægger de vægt på, at der skal være tilstede i det tværprofessionelle samarbejde? Det kunne evt. være som nedenstående? Men få gerne deltagerne til selv at prøve at sætte ord på det.

- Klare aftaler om, hvordan det tværfaglige samarbejde bidrager til klassens læring og trivsel.
- At samarbejdstiden udnyttes optimalt
- At alle har en positiv, respektfuld og gensidigt anerkendende tilgang til hinandens fagligheder og kompetencer
- Et godt tværfagligt samarbejde kræver ligestilling.

Emne 3: Fra en kan kultur til en skal kultur

Deltagerne kommer fra og arbejder i en **KAN KULTUR**, hvilket betyder at det er en

- SFO kultur
- En fritidspædagogik

Lad deltagerne definere hvad der forstås ved en SFO kultur og ved en fritidspædagogik. Hvilke forventninger og krav ligger der til:

- Personalet for at opfylde den kultur
- Børnene i denne kultur
- Hvad er fordelene og hvad er ulemperne ved KAN kulturen for personalet.

Deltagerne skal i den understøttende undervisning arbejde med en **SKAL KULTUR**, hvilket betyder at det er en:

- Folkeskolekultur
- Undervisningskultur

Lad deltagerne definere hvad de forstår ved en folkeskolekultur og en undervisningskultur Hvilke krav og forventninger ligger der til

- Personalet for at opfylde den kultur
- Eleverne i denne kultur
- Hvad er fordelene og ulemperne ved **SKAL** kulturen.

Nævn 5 områder hvor det er svært at gå fra en KAN kultur til en SKAL kultur (for personalet)

Hvilke pædagogiske redskaber kan I bruge fra KAN kulturen og tage med i SKAL kulturen?

En faglig og samarbejdende kultur er afgørende for skolens succes.

- Jo bedre samarbejdet er mellem skolens pædagogiske medarbejdere, jo højere er elevernes faglige resultater.
- Dygtige pædagogiske medarbejdere samarbejder i teams og diskuterer pædagogiske metoder og didaktik med hinanden.

(Citat fra pædagogisk råd om skolereformen 2014).

Der kan også tages en snak om betydningsfulde sammenhænge – sammenhænge i børnenes liv. I forhold til de yngste elever, så handler det også om sammenhænge mellem børnehaven og skolen. Børnene skal være

skoleparate, men er skolen børneparate? Det går begge veje. Har skolen fokus på at styrke elevernes generelle kompetencer til en foranderlig fremtid?

Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) har sammen med 6 kommuner arbejdet med netop overgange både fra børnehave til skole, men der er også tænkt, at deres erfaringer herfra kan bruges højere oppe, altså når eleverne bliver ældre. Der blev fundet frem til 12 måder at arbejde med overgange på:

1. Fælles pædagogisk grundlag
2. Didaktisk pædagogik i børnehaverne
3. Forberedelse i børnehaven
4. Besøg på skolen for barn og forældre
5. Gode sociale relationer
6. Videndeling om børnene
7. Opbygning af velfungerende skoleklasser
8. Information om skolen til forældrene
9. Brug af artefakter
10. Gentagelse af aktiviteter
11. Kontakt med børnehaven efter skolestart
12. Politikker, rammer og organisering

Se evt. mere på EVA's hjemmeside <https://www.eva.dk/>

Tema 11. Anerkendende kommunikation

Mål 8: Deltagerne kan ud fra en forståelse af egen faglige rolle i læringsituationen bidrage aktivt til et konstruktivt tværprofessionelt samarbejde og betydningsfulde sammenhænge. Herunder indgå i en anerkendende dialog i samarbejdet med lærere og forældre.

Emne 1: Anerkendende kommunikation i forhold til elever, samarbejdspartner, forældre

En særligt forståelsesmæssig og kommunikativ tilgang til andre mennesker, som inkluderer, at vi møder andre på deres side - forstået som de tanker, behov, intentioner, ideer, værdier og holdninger, der ligger bag den umiddelbare iagttagelige adfærd. (Schibbye 2002)

Individet kan ikke udvikle en identitet uden anerkendelse. (A. Honneth 2006)

Hvad er anerkendende kommunikation? Anerkendende kommunikation handler om at respektere hinanden og se hinandens ressourcer og kompetencer. Det handler om at værdsætte hinandens indsats. Ved anerkendende kommunikation henvender man sig til hinanden, på en måde der er præget af respekt og tro på, at andre gør det bedste de kan. Anerkendende kommunikation fremme forståelsen og respekten for hinanden.

Børn har noget på hjertet med deres adfærd, og der eksisterer altid en intention bag ved adfærden - børn prøver at fortælle både sig selv og andre noget gennem deres adfærd. Budskabet ligger nogle gange bag den iagttagelige adfærd. Hvad kan det være barnet vil fortælle sig selv med sin adfærd?

Hvad kan det være barnet vil fortælle andre med sin adfærd?

Hvad, ser det ud til, er vigtigt for barnet?

Øvelse:

Bed deltagerne om at diskutere følgende:

I vil have en elev til at gøre noget, som han/hun ikke vil, men som han/hun skal. Hvordan vil I respondere anerkendende på elevens reaktion?

Få evt. deltagerne til efterfølgende at diskutere: Hvilken betydning har det, at vi som pædagogisk personale kan kommunikere anerkendende i den professionelle kommunikation og dialog med forældre og samarbejdspartner?

Det kan være en udfordring at skabe gode og anerkendende relationer både til børn, forældre og samarbejdspartnere. Men det er en vigtig disciplin at kunne, når man arbejder med mennesker.

Temaet kan ex. indledes med en øvelse, hvor deltagerne går rundt mellem hinanden og finder en hændelse, hvor de har følt sig anerkendt, her efter finder de sammen i tomandsgrupper. På skift skal deltagerne nu fortælle om deres hændelse, hvor de følte sig anerkendt. Øvelsen sætter fokus på de energier, der opstår, når vi taler om positive oplevelser.

Herefter kan gives et teoretisk oplæg om anerkendelse, der giver mulighed for en diskussion om forskellige opfattelser af begrebet anerkendelse.

Oplægget kan omfatte brug af ressource-/værditænkning kontra mangelsprog/problemtenkning

Tema 12. Deltagernes egne undervisningsmaterialer til den understøttende undervisning

Emne 1: På ca. tredje dagen påbegynder deltagerne at lave egne materialer til den understøttende undervisning

Ca. på tredje dagen påbegynder deltagerne at lave egne materialer til den understøttende undervisning. Se s. 3 punkt C "Det forsåles at uddannelsen bygges op ved hjælp af 3 komponenter"

Samtidig laver deltagerne på tredje dagen invitationer til deres egen skole og SFO til den sidste dag på uddannelsen, hvor deltagerne vil lave en udstilling, hvor de viser deres forskellige materialer til den understøttende undervisning.

Invitation

I inviteres til udstilling omkring den understøttende undervisning i folkeskolen. Vi vil gerne vise vores materialer, til den understøttende undervisning, frem, som vi har lavet løbende gennem denne uddannelse

Vi glæder os til at se jer

Venlig hilsen

Husk tid, sted og dato

Det at deltagerne får lavet deres egne undervisningsmaterialer prioriterer vi højt på denne uddannelse, da dette er med til at gøre uddannelsen meget praksisnær og vores oplevelse er også, at det har været her deltagerne helt har fået forståelsen for, hvad det er den understøttende undervisning indebærer og hvad det er de kan lave i den understøttende undervisning. Og det at komme hjem til arbejdspladsen med noget materiale, som er lige til at gå i gang med, har vi fået meget positiv respons på. Det har også givet deltagerne mod på selv at komme i gang, da de kom hjem til arbejdspladsen.

Tema 13. Afslutning, evaluering og udstilling

Emne 1: På denne sidste dag afholdes udstillingen, hvor deltagerne fremviser deres egne materialer til den understøttende undervisning.

I dette tema bør alle uddannelsens temaer indgå.

Indledningsøvelse med "skydeskiven" kan nu gentages med henblik på, at deltagerne nu skal gøre status med baggrund i den indlæring og udvikling, der er sket i løbet af uddannelsen.

Der kan også bruges en evaluering, der hedder "mere af, mindre af". Deltagerne står på en række, foran dem er placeret to stole, den ene stol er en "mere af" stol – hvad har været godt og hvad ville de evt. gerne

have haft mere af. Den anden stol er en ”mindre af” stol – altså hvad var knap så godt og kunne godt have fyldt mindre. Nu sætter deltagerne sig på skift i den stol, de vil og begrundet deres valg.

Brug evt. en Delfi (se bilag)

På denne sidste dag afholdes udstillingen, hvor deltagerne fremviser deres egne materialer til den understøttende undervisning. Til udstillingen deltager kollegaer og leder. Se evt. s. 5 punkt C.

5. Opgaver og undervisningsmaterialer

Undervejs i materialet er beskrevet mange øvelser mm. I dette afsnit findes yderligere illustrative materialer, som supplerer øvelserne i materialet.

GIV EN FÅ EN

Det står beskrevet på s. 21 i inspirationsmaterialet hvordan denne "Giv en få en" fungerer.

$12 + 13 + 55 - 8 =$	$67 - 34 + 17 =$	$102 + 23 + 14 - 56 =$
$305 - 45 + 23 - 78 =$	$288 + 34 - 12 - 45 =$	$67 + 48 + 35 - 25 =$
$78 + 97 - 16 - 23 =$	$56 + 78 + 12 + 33 =$	$44 - 17 + 77 + 6 =$

Denne opgave står beskrevet på s. 26 i inspirationsmaterialet

Resultaterne lægges ud på gulvet og sammen skal deltagerne regne stykkerne ud og hente det rigtige resultat.

BINGO PLADE

<p><i>Vil gerne lære mere om understøttende undervisning fordi?</i></p>	<p>Hvor meget samarbejde er der mellem lærerne og dem der varetager den understøttende undervisning på din skole?</p>		<p>Hvad kan understøttende undervisning, tænker du?</p>
<p>Hvad ved du om didaktik?</p>		<p>Har arbejdet med understøttende undervisning siden sommeren 2014?</p>	<p>Har glædet mig til at deltage i kurset?</p>
	<p>Hvad er understøttende undervisning?</p>		<p>Hvad ved du om klasserumsledelse? Og vigtigheden af dette?</p>

Denne lille opgave står omtalt på s. 9 i inspirationsmaterialet. Deltagerne får en plade hver, de skal nu gå rundt mellem hinanden, stoppe op ved en de ikke har snakket med før, stille hinanden et spørgsmål fra pladen, når de har snakket lidt, går de videre og finder en ny, de kan stille et spørgsmål.

Nyttige sætninger der fremme anerkendende kommunikation.

- Det lyder rigtig spændende med det, du siger...det giver mig anledning til at tænke videre...
- Jeg bliver meget inspireret af at lytte til de ideer om....
- Det jeg hører får mig til at tænke på...
- Det jeg særligt hæfter mig ved, du siger er...
- Gad vide, hvad der ville ske hvis...
- Kunne det være en ide at...
- I forlængelse af det, du siger...
- Det kunne være sjovt at udfordre den tanke med....
- Det vil være interessant at afprøve

Kan bruges i forhold til temaet anerkende kommunikation, som findes på s. 34 i inspirationsmaterialet

5. Litteraturliste mv.

"Hvis klasseledelse er svaret...", Jens Ager Hansen(Red.) - 2014

"Om at undervise", Ole Ditlev Nielsen – 2014

"Understøttende undervisning og læringsmiljøer", Rene' Kristensen og Thomas Szulevicz(Red.) – 2016

"Klasseledelse-Praksis, teori og forskning", Terje Ogden – 2015

"Motivation for læring – Teori og praksis", Einar M. Skaalvik og Sidsel Skaalvik – 2015

"Classbuilding & Teambuilding", Spencer Kagan, Laurie Kagan, Miguel Kagan, Jette Stenlev – 2013

"Cooperative Learning", Spencer Kagan, Jette Stenlev – 2011

"De gode læringsmål", Lene Skovbo Heckmann – 2015

"Den gode vurderingspraksis", Lene Skovbo Heckmann – 2014

"Hjernepauser – aktiviteter der booster læring", Søs Rask Andresen, Nanna Paarup – 2015

"Læreren som leder af klasser og undervisningsforløb", Thomas Nordahl – 2014

"Den gode time", Lene Skovbo Heckmann – 2015

"Inkluderende klasseledelse", Mette Molbæk, Susan Tetler – 2015

"Pædagogisk idræt – læring og bevægelse i skole og fritid", Peter Büchner Hede – 2014

"Den nye folkeskole-en kort guide i reformen", Undervisningsministeriet

"Kort om folkeskolen", Folkeskolens formål", Fælles Mål for folkeskolens fag og emner", Centrale elementer i Fælles Mål", Ministeriet for børn, undervisning og ligestilling

"Fælles Mål-en forældreguide"

Dafolo

<http://lottesalling.dk/download/noter/forskning-sprog-og-krop.html>

<http://www.folkeskolen.dk/504917/laerere-kan-laere-af-ny-hjerneforskning>

"Krop og fænomenologi", Ulla Thøgersen – 2004

"Leg og læring og kreativitet, hvorfor glade børn lærer mere", Hans Henrik Knoop – 2002

"Leg – Oplevelse – Læring i børnehaven og skole". Ole Frederik Lillemyr – 2005

"Pædagogisk idræt – en bevægende pædagogik", Grethe Sandholm & Hanne Værum Sørensen – 2010

"Relationsarbejde i institution og skole", Karsten Hundeide – 2008

"Inklusionens pædagogik", Carsten Pedersen (red.) – 2009

<https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnxwYXVzb3B1MTQwMXxneDo0MWFiyMuyMmMyNWVjNDhj>

"How the brain learns", David A. Sousa - 2006

"Socialpædagogik, integration og inklusion I det moderne samfund", Bent Madsen – 2005

"Klasseledelse i ungdomsuddannelser", Dorte Ågård - 2016

"Ro og klasseledelse i folkeskolen" rapport fra ekspertgruppe, UVM 2014. uvm.dk/orrapport

"Kompetencebehov i folkeskolen i målgruppen for AMU – Analyse af behovet for AMU blandt faglærte og ufaglærte, der varetager pædagogiske opgaver i folkeskolen, EPOS/EVA 2016 " [http://www.epos-
amu.dk/Publikationer/Rapporter-mv-udgivet-af-EPOS](http://www.epos-amu.dk/Publikationer/Rapporter-mv-udgivet-af-EPOS)

"Den nye folkeskole – en kort guide til reformen" [http://jebjergskole.skoleporten.dk/sp/file/363720a1-
1409-4be3-81ea-d71f4ea3dd1d](http://jebjergskole.skoleporten.dk/sp/file/363720a1-1409-4be3-81ea-d71f4ea3dd1d)

"Mennesket i hjernen-en grundbog i neuropædagogik", Kjeld Fredens - 2012

"Musikalsk læring", Elsebeth Kirk, Kjeld Fredens - 2001

"Goddag giraf", Janne Hejgaard – 2000

Tidsskriftet 0-14, nr. 1 2003.

"Bliv hos mig, når jeg er vred", Thomas Kaiser – 2001

"Girafsprøget – empatisk kommunikation – et sproget fra hjertet: et redskab til konfliktløsning, Claus Bülow – 2001

"En dialektisk relations forståelse", Løvlie Schibbye – 2002

"kamp om anerkendelse", A. Honneth - 2006

"Læring", Knud Illeris – 2015

Louise Klinge Nielsen – 2016 [http://videnskab.dk/krop-sundhed/et-godt-forhold-til-laereren-far-eleverne-
til-laere-mere](http://videnskab.dk/krop-sundhed/et-godt-forhold-til-laereren-far-eleverne-til-laere-mere)

"Læring gennem oplevelse, forståelse og handling", Hilde Hiim og Else Hippe – 1999

<http://www.emu.dk/modul/en-hj%C3%A6lp-til-planl%C3%A6gningen-med-smtte-modellen>

http://pure.au.dk/portal/files/543/asterisk_41_s16-18.pdf, Svend Erik Nordenbo – 2008